

АЛЬФОНС ДОДЕ
ТАРТАРЕН ІЗ ТАРАСКОНА

ДИТВИДАВ ЦК ЛКСМУ

АЛЬФОНС ДОДЕ

ТАРТАРЕН
ІЗ ТАРАСКОНА

ПЕРЕКЛАД З ФРАНЦУЗЬКОЇ
МИКОЛИ ІВАНОВА

ДИТВИДАВ ЦК ЛКСМУ
ХАРКІВ 1936 ОДЕСА

Редактор В. Гавриленко
Літредактор В. Лебединський
Художн. ред. В. Невський
Техкер Я. Ольман
Коректор І. Бесарабова

ЧАСТИНА ПЕРША
У ТАРАСКОНІ

Розділ I

Сад з баобабом

Як незабутню дату зберігаю я в пам'яті день мого першого візиту до Тартарена Тарасконського. З того часу минуло вже дванадцять, а то й п'ятнадцять років, але я згадую його краще, ніж учорашні події. Безстрашний Тартарен мешкав тоді в передмісті, на Авін'йонському шляху, в третьому будинку по ліву руку. То була гарненька тарасконська віллочка з садком спереду, ганком зваду, з дуже білими мурами і зеленими жалюзі.¹ Коло воріт її кілька савойських² хлопчиків завжди гралися або спали проти сонця, поклавши голови на свої ящики з приладдям для вакування.

Зовні в будинку не було нічого особливого.

Ніколи й на думку не спало б, що стоїш перед оселею героя. Та треба було лише зайти туди. На цій будівлі — від льоху аж до горища — ба навіть і на садку, лежала печать геройства.

А що вже той сад Тартарена! Другого такого не знайти в Європі! Жодного тамошнього дерева, жодної французької квітки. Самі екзотичні рослини: камедні дерева, бавовник, кокосові пальми, мангові й бананові пальми, баобаб, кактуси, берберійські фіги ... Точнісінько як у Центральній Африці за десять

¹ Жалюзі — гратчасті віконниці.

² Савойя — провінція на сході Франції, межує з Швейцарією та Італією.

тисяч льє¹ від Тараскона. Річ ясна, все те не було природного зросту. Отже, кокосові пальми були не вищі за буряки, а баобаб (дерево-велетен, *arbor gigantea*) вільно вміщався в горщику спід резеди. Та це пусте! Для Тараскона і те було чудово, і знатні місцеві громадяни, що в неділю мали за честь бути запрошеними споглядати баобаб Тартарена, поверталися звідти в цілковитому захваті.

Подумайте ж, яке зворушення мусило охопити мене того дня, коли я проходив цим чародійним садом! Коли ж мене введено до кабінету героя, то я відчув зовсім інше.

Цей кабінет — одна з найцікавіших пам'яток Тараскона — виходив у глиб саду, і скляні двері його виводили вас просто без сходів до баобаба. Уявіть собі велику залу, згори й донизу завішану рушницями та шаблями. Тут було зібрано всю зброю з усіх країн світу — карабіни, мушкети, корсіканські та каталонські ножі, ножі-кинжалі, ножі-револьвери, малайські ножі, караїбські стріли, кремінні стріли, обушки, кастети, киї готтентотські, мексіканські ласо...² Та хіба знаю я все те!

І до того люте, пекуче сонце, проти якого, немов щоб завдати вам іще більшого страху, блищали леза мечів та приклади вогнепальної зброї. Правда, добрий лад і охайність трохи заспокоювали вас серед цього ятаганства.³ Все тут було впорядковано, опоряджено, вичищено щіткою і мало етикетки, як в аптеці.

Подекуди невеличка доброзичлива записочка з написом:

Отруєні стріли. Не торкатися.

Або:

Зброю заряджено. Бережіться.

¹ Льє — міра довжини: близько 4¹/₂ кілометрів.

² Ласо — довгий ремінний аркан, що ним ловлять худобу, а давніш користалися і як зброєю.

³ Ятаган — коротка вигнута турецька шабля. Ятаганством автор тут взагалі називає всю зібрану в кабінеті зброю.

Читаючи якесь жадливе оповідання, він випинав спідню губу і робив страшні гримаси.

Та я ніколи й не наважився б увійти туди, коли б не було там цих написів.

Посеред кабінету стояв одноногий круглий столик. На столику — пляшка рому, турецький кисет, „Подорожі капітана Кука“,¹ романи Купера та Густава Емара,² мисливські оповідання про полювання на ведмедів, полювання з соколами, полювання на слонів і таке інше. І, нарешті, коло столика сидів без піджака, у фланелевих спідніх, присадкуватий, товстий чоловік років сорока — сорока п'яти, червоновидий, з густою, короткою борідкою і блискучими очима. В одній руці він держав книжку, а в другій — вдоровенну люльку з залізною покришкою і вимахував нею на всі боки. Читаючи якийсь жахливе оповідання про мисливців за скальпами,³ він випинав спідню губу і робив страшні гримаси, що надавали його милій постаті дрібного тарасконського рантьє такого ж таки вигляду добродушного хижачтва, який панував у всьому будинку.

Цей чоловік і був Тартарен, Тартарен Тарасконський, безстрашний, великий, незрівнянний Тартарен Тарасконський.

Розділ II

Загальний огляд затишного міста Тараскона. — Стрільці кашкетів

За часів, про які оце я вам розповідаю, Тартарен Тарасконський не був ще тим Тартареном, яким є він тепер — великим Тартареном Тарасконським, таким популярним у цілій південній Франції. А проте, він і тоді вже королював у Тарасконі.

¹ Капітан Кук — славетний англійський мореплавець.

² Фенімор Купер і Густав Емар — перший — американський, другий — французький письменники, автори численних романів, де описується боротьбу північно-американських колоністів з тубільним населенням.

³ Скальп — шкіра з волоссям, здерта з голови.

Розкажемо, через що він став королювати.

Насамперед, треба вам знати, що там усі — від найбільшого до найменшого — завзяті мисливці. Полювання — то найбільша пристрасть тарасконців ще від тих міфологічних часів, коли Тараска¹ раз-у-раз набігала на приміські болота, і мешканці давали їй одсіч. Як бачите, це ведеться вже здавна.

Отже, щонеділі вранці геть усе населення Тараскона озброюється і виходить за місто з торбами на спині, рушницями за плечима, під страшний гамір собак, тхорів,² мисливських рогів та сурм. Сама пишнота, як подивишся. На лихо, бракує дичини, і бракує цілком.

Хоч які дурні ті звірі, а ви ж розумієте, що, кінець-кінцем, і вони стали обережні.

Всі лігва на п'ять льє круг Тараскона — порожні, всі кубельця — покинуті. Жодного дрозда, жодної перепілочки, ні щонайменшого кролика, ані малесенької чикалки.

А які ж вони привабливі, оті горбочки тарасконські, що так і дихають ароматом мирту, лаванди і розмарину. Та до біса апетитні й оті сповнені цукром прекрасні грона мускатного винограду вздовж Рони. Це все так, але за ними лежить Тараскон, що зажив собі недоброї слави в пернатих і волохатих колах. Навіть мандрівні птахи відзначили його великим хрестом на своїх дорожніх картах, і коли чирки, довгим трикутником спускаючись до Камарги, здаля побачать дзвіниці міста, тоді передній починає голосно крякати: „Ось Тараскон! Ось Тараскон!“ — і весь табун накидає круга.

Одне слово, щодо дичини, то в цілому краї є тільки один підлий завць, що якимсь чудом урятувався від облав тарасконців і вперто продовжує там жити. В Тарасконі його добре знають і дали йому

¹ Тараска — казкова тварина, щось подібне до дракона, яка ніби дала ім'я місту Тараскону.

² Дресировані тхори ловили дрібну звірину.

Ім'я „Швидкий“. Усім відомо, що він має своє лігво на ґрунтах пана Бонпара (а це, до речі, збільшило ціну їх вдвоє, якщо не втроє), але впіймати його ще й досі не спромоглися.

Тепер у цілому Тарасконі лишається тільки двоє чи троє завзятих мисливців, які не кинули ще ганя- тись за ним.

Решта втратила будьяку надію вбити того зай- ця, і „Швидкий“ віддавна став місцевим привидом, дарма що тарасконець зроду дуже мало забобонний і їсть навіть рагу з ластівок.

— Ну,— скажете ви мені,— коли в Тарасконі так мало дичини, що ж тоді роблять тарасконські мис- ливці в неділю?

Що роблять?

А боже ж мій милий! Та вони йдуть у поле за два-три льє від міста. Там вони збираються куп- ками по п'ять-шість чоловік, спокійнісінько вкла- даються в холодку під цямринами якогось колодязя, під старим муром, або масличним деревом, витя- гають з торбинок чималі шматки тушкованого м'яса, кілька цибулин, ковбасу, анчоуси і розпочинають не- скінченний сніданок, поливаючи його одним з тих чудових ронських вин, що примушують і сміятися, і співати.

Потім, добре напакувавшись, вони встають, сви- стять собакам, заряджають рушниці, і ну полювати! Це значить, що кожен з оцих панів бере свій каш- кет, чимдуж підкидає його вгору і стріляє в нього, залежно від умови, п'ятим, шостим чи другим но- мером дробу.

Хто влучив у свій кашкет найбільше разів, того оголошують королем полювання, і він увечері по- вертається до Тараскона, як тріумфатор, під собаче гавкання та звуки сурм, несучи подіркований каш- кет на стволі своєї рушниці.

Нема чого й казати, що в Тарасконі йде жвава торгівля мисливськими кашкетами. Є навіть такі

шапкарі, що продають їх недотепам ваздалегідь про-
битими та пошматованими; але всі знають, що ку-
пує їх не хто інший, як аптекар Безюке. Це вже га-
небна річ!

Як стрілець кашкетів, Тартарен Тарасконський не мав собі рівних. Щонеділі зранку він ішов з дому в новому кашкеті і щонеділі ввечері вертався з лахміттям. Горище в дімку з баобабом було повне-повнісіньке цих славетних трофеїв, і всі тарасконці одностайно визнавали Тартарена за свого ватажка. Він досконало знався на всіх мисливських законах і прочитав геть усі посібники та підручники з різних видів полювання — від кашкетних і до полювання на бірманського тигра.¹ Отже, ці пани зробили Тартарена головним суддею в справі полювання та в собачих справах, і під час суперечок завжди мали його за арбітра.²

День - у - день, від третьої до четвертої, у зброяра Костекальда бачили гладкого чоловіка, що з поважним виглядом і з люлькою в зубах сидів у кріслі, оббитому зеленою шкірою, посеред крамниці, повної кашкетних стрільців, які, всі стоячи, завзято сперечалися між собою. То Тартарен Тарасконський чинив суд і розправу, сполучаючи в собі Немврода³ з Соломоном.⁴

Розділ III

Нан! нан! нан! — Дальший огляд затишного міста Тараскона

Крім великої жадоби до полювання, здорове плем'я тарасконців знає ще одну пристрасть — до романсів. Просто не можна повірити, скільки ро-

¹ Бірма — частина Індостану, під владою Англії.

² Арбітр — третейський суддя, посередник.

³ Немврод — легендарний завойовник Вавилонського царства і славетний мисливець.

⁴ Соломон — стародавній єврейський цар, уславлений своєю мудрістю.

мансів споживає цей маленький край! Увесь санти-ментальний старий мотлох, що з давніх-давен жовкне по найстарезніших папках, у Тарасконі ви знайдете в розквіті молодості та успіху. Там його зібрано увесь; геть увесь. Кожна родина має свій улюблений романс, і в місті це відомо. Всі, наприклад, знають, що романс аптекаря Безюке такий:

О, вірко біла, я тебе кохаю.

Зброюра Костекальда:

Чи не згодна жити ти в халуп країні?

Ревстратора скарбниці:

Як мене ти не помітиш, хто ж мене побачить?
(комічна пісенька).

І так далі, скрізь по цілому місту. Двічі або тричі на тиждень тарасконці ходять одні до одних у гості й співають своїх пісень.

Дивно те, що хоч романси завжди лишаються ті самі, але любі тарасконці, співаючи їх з давніх-давен, ніколи не мали охоти замінити їх. Ці пісні— родинні святощі і недоторканими переходять від батька до сина. Їх ніколи не запозичують. Костекальдові й на думку не спаде заспівати романса Безюке, чи Безюке заспівати романса Костекальда. Зрозуміло, проте, що, співаючи одних пісень сорок років підряд, вони мусили добре таки їх вивчити. Алеж ні! Кожен держиться свого, і всі задоволені.

Щодо романсів, то й тут, як і в полюванні на кашкети, перед вів Тартарен. Перевага його над земляками полягала ось у чім: у нього не було свого власного романсу, він уважав їх усі за власні.

Геть усі!

Та лихого батька примусили б ви його співати їх. Рано зрікшися салонних успіхів, тарасконський герой волів краще заглибитись у свої мисливські книжки або піти до клубу, ніж красуватися коло піаніна з двома свічками на ньому. Такі музичні

паради, здавалось йому, були нижчі за його гідність. Лише іноді, коли музичні збори відбувалися в аптекаря Безюке, Тартарен нібито випадком заходив туди і по довгих умовляннях згоджувався проспівати разом з пані Безюке-матір'ю славетний дует з „Роберта Діавола“.¹ Хто не чував їх, той не чув, значить, нічого. Я, принаймні, нехай житиму я ще сто років, завжди бачитиму, як великий Тартарен урочистою ходою наближається до піаніна, спирається на нього ліктем, робить свою звичайну гримасу і намагається надати сатанинського й жорстокого вигляду Роберта Діавола своєму добродушному вдові, осяяному зеленим відблиском скляних куль на вітрині аптеки. Тільки Тартарен ставав у позицію, всі в салоні здригалися: ось зараз буде щось велике.

Потім, по хвилині цілковитої тиші, пані Безюке, пригрюючи собі на піаніні, починала:

Я боюся, Роберте, коханий;
Ти бачиш, що вся я тремчу.
О, зглянься на мене, мій друже,
Врятуєш ти душу свою.

„Починайте ж, Тартарен!“ — стиха додавала вона. І Тартарен Тарасконський, простягнувши руку із ступеним кулаком і роздимаючи ніздрі, тричі промовляв страшенним голосом, що, як гуркіт грому, відбивався в нутрощах піаніна: „Нон! нон! нон!“², а це, вимовлене пречудовою південною вимовою, звучало як „Нан! нан! нан!“. Після того пані Безюке повторювала ще раз:

О, зглянься на мене, мій друже,
Врятуєш ти душу свою.

„Нан! нан! нан!“ — рикав якомога дужче Тартарен, і на тому дует кінчався. Як бачите, це забирало небагато часу, але співалося так прекрасно, з та-

¹ „Роберт Діавол“ — опера Мейєрбера.

² Ні, ні, ні! — французькою мовою.

„Наи! наи! наи!“ — рикав якомога дужче Тартарен.

кою гарною мімікою, так по-діавольському, що всі в аптеці здригалися від жаху і змушували його повторювати своє „нан! нан! нан!“ чотири, а то й п'ять разів підряд.

Скінчивши співати, Тартарен витирав піт з лоба, усміхався до жінок, підморгував до чоловіків і після свого тріумфу ішов до клубу, щоб сказати там ніби ненавмисне: „Я щойно співав у Безюке дует з „Роберта Діавола“.

І найцікавіше було те, що він сам вірив цьому.

Розділ IV

Вони!!

Ось яким різноманітним талантам завдячував Тартарен Тарасконський своє високе становище в місті.

До того ж ця вража людина вміла якось прихилити до себе чисто всіх. Військові сили, що були в Тарасконі, стояли за Тартарена. Відважний майор Бравіда, начальник полкової швальні у відставці, казав про нього: „Це молодець“. А хто ж і знався на молодцях, як не Бравіда, що свого часу поодягав чимало їх!

Судові стояли за Тартарена. „Оце так вдача!“— кілька разів висловився про нього старий голова суду Ладевез у присутності всього складу трибуналу.

Нарешті, народ теж стояв за Тартарена. Його постать, хода, загальний його вигляд, вигляд доброго кавалерійського коня, якого не злякає хоч яка буча, слава героя, що він її здобув не знати звідки, кілька дрібних срібних монет та дружніх штурханців маленьким чистильникам чобіт, що врозтяж лежали коло воріт його садиби,— все це зробило з Тартарена місцевого лорда Сеймура,¹ улюбленця всіх базарних

¹ Англійський видатний діяч.

перекупок. Коли він у своїй бумазейній блузі, що облипала його фігуру, з кашкетом на стволі рушниці, повертаючись з полювання, проходив коло пристані на Роні, носії шанобливо вклонялись йому і, скося поглядаючи на велетенські біцепси, що перекочувались на його руках, у захваті шептали один одному:

„Оце так силач! Він має подвійні мускули“.

Подвійні мускули! Таких речей не почувеш ніде, крім Тараскона.

А втім, не зважаючи на все це, не зважаючи на свої численні таланти, подвійні мускули, вселюдну популярність і цінну для нього пошану з боку колишнього начальника полкової швальні Бравіда, Тартарен не був щасливий. Життя в цьому маленькому місті гнітило його; він задихався тут. Велика людина тарасконська нудила світом у Тарасконі. Для такої героїчної натури, для його душі авантюриста, що марив про самі баталії, гарцювання в пампасах,¹ грандіозні лови, піщані пустині, урагани та тайфуни,² було справжньою дрібницею полювати щонеділі на кашкети, а решту часу чинити суд у Костекальда. Бідна, люба велика людина! Від такого життя з ним, нарешті, міг би статись удар.

Даремно, щоб розсунути свої горизонти і забути хоч на короткий час про клуб та базарну площу, оточував він себе баобабами та іншими африканськими рослинами. Марно нагромаджував зброю на зброю, малайські ножі на малайські ножі; марно забивав собі голову романтичними пригодами, намагаючись, подібно до невмирущого Дон-Кіхота, видертись за допомогою фантазії з пазурів неблаганної дійсності. Та ба! все, що він робив, аби вгамувати свою жадобу пригод, тільки збільшувало її. Видо-

¹ Пампаса — великі рівнини на сході Південної Америки, частіше відкриті високою, буйною травою, частіше — гола солончакова пустиня.

² Тайфун — ураган, що проходить час від часу над берегами Японії і Кореї; супроводиться вихрами й водяними смерчами.

вище всієї цієї зброї постійно тримало Тартарена в стані гніву та роздратування. Його рушниці, стріли, ласо вигукували: „битва! битва!“ Вітер, що, повертаючись з великої подорожі, шелестів у гіллі його баобаба, давав йому погані поради. Густав Емар і Фенімор Купер остаточно добивали його.

О, скільки разів пекучої літньої днини, з книжкою серед своїх мечів, Тартарен, рикаючи, схоплювався на ноги. Скільки разів жбурляв він книгу і кидався до стіни по рицарські лати.

Бідолаха, забувши, що він у себе в Тарасконі з фуляровою хусткою на голові й у самих спідніх, перетворював на дійсність прочитане, і, підбадьорений власним голосом, бігав, вимахуючи сокирою чи томагавком:¹

„Нехай тільки вони прийдуть сюди“.

Вони... Хто вони?

Тартарен і сам не знав гаразд. Вони. Це все те, що нападає, все, що б'ється, все, що кусається, все, що дряпає, все, що знімає шкіру з черепа, все, що вив, все, що рикає... Вони. То міг бути індієць Сіукс,² що витанцьовує навколо воєнного стовпа, до якого прив'язаний нещасний білий. А може, це сирій ведмідь скелястих гір, який, розхитуючись, стоїть на задніх лапах та облизується закривавленим язиком.

А, мабуть, це — туарег³ пустині або малайський пірат чи бандит з Аbruцци.⁴ Словом, вони то були вони, тобто війна, подорожі, пригоди, слава.

Але, о, горе! безстрашний тарасконець марно звав їх і даремно загрожував. Вони аж ніяк не приходили. Та й чого б ото їм було приходити до Тараскона?

І все ж таки Тартарен завжди чекав їх, а найбільше — ввечері, коли йшов до клубу.

¹ Томагавк — зброя індіців Північної Америки на взірєць сокири.

² Сіукси — індійське плем'я Північної Америки.

³ Туарегі — плем'я, яке живе в західній частині Сахари.

⁴ Аbruцци — провінція в центрі Італії.

Розділ V

Коли Тартарен ішов до клубу

Рицар, що збирається у вилазку проти невірних, китайський пірат, що озброюється до бою, команчський вояка перед тим, як вийти на бойовище — всі вони ніщо проти Тартарена Тарасконського, коли він о дев'ятій вечора, через годину після „зорі“ в казармах, вибираючись у дорогу до клубу, озброюється до самих зубів.

До бою готуйсь! — як кажуть моряки.

В ліву руку Тартарен брав кий із залізним наконечником, у праву — паличку з висувною шпагою всередині, в праву кишеню клав кастет, у ліву — револьвер. За пазухою, між курткою і фуфайкою, був у нього засунутий малайський ніж, але в жодному разі не скористався б він з отруєних стріл, бо вважав їх за незаконну зброю.

Перш ніж вийти, він у темряві та мовчанці свого кабінету деякий час вправлявся: робив кілька випадів шпагою, стріляв у стіну, напружував мускули, потім брав одмикачку і повагом, не кваплячись, простував через сад. Потихеньку, панове, потихеньку! В цьому і є справжня відвага. В кінці саду він відчиняв важку залізну фіртку. Відчиняв її раптом, штовхнувши так, щоб одскочивши вона вдарилась об цегляний мур. Якби за ворітьми стояли вони, уявляєте, що то за каша сталася б з них! На лихо, їх не було й за ворітьми.

Відчинивши фіртку, Тартарен виходив на вулицю, зиркав очима праворуч і ліворуч, живо повертав двічі ключ і пускався в путь.

На Авіньонському шляху ні живої душі. Замкнені двері, темні вікна. Навкруги темрява. Де-не-де в тумані, що здіймався з Рони, миготів ліхтар.

Величний і спокійний ішов у мороці Тартарен Тарасконський, вистукуючи підошвами такт і ви-

Перш ніж вийти, він деякий час вправлявся ...

крешуючи залізним наконечником свого кия іскри з бруку. І на бульварах, і на вулицях, і в завулках він з обачності завжди йшов серединою. Це — чудовий спосіб, який дозволяє наперед бачити небезпеку, а найбільше, допомагає уникати всього того, що ввечері, на вулицях тарасконських, падає іноді з вікна вам на голову. Не подумайте тільки, побачивши таку обережність, що Тартарен боявся хоч трохи. Аж ніяк! Він лише стерігся.

Найкращим доказом цього стає той факт, що замість іти до клубу просто берегом ріки, він завжди вибирав найдовшу путь — містом, побіля численних підозрілих вуличок, в кінці яких зловісно поблискувала Рона. Невдаха раз-у-раз сподівався, що на якомусь убивчому повороті вони виринуть з сутіні й кинуться на нього ззаду. Ручуся, що він завдав би їм доброго прочухана Та, на жаль, доля глузувала з нього, і ніколи, так таки ніколи, Тартаренові й не пощастило мати з ними бодай одну небезпечну зустріч. Жодної собаки, жодного п'яниці. Нічогісінько!

Правда, іноді траплялась і тривога, та тільки безпідставна. Чути кроки, тихі голоси... „Увага!“ казав собі Тартарен і кам'янів на місці, вдивляючись у морок, втягуючи носом повітря, прикладаючи вухо до землі, як то роблять індійці. Кроки наближались. Голоси ставали виразніші... Немає ніякого сумніву! Це вони. Ось, ось... Тартаренові очі палахкотіли, груди здіймались високо вгору, увесь він підбирався, наче ягуар, і лагодився вже з бойовим вигуком кинутися на ворога... коли раптом з темряви чув, як його спокійнісінько взивають на ймення благодушні тарасконські голоси:

— Те, те, те! Це ж Тартарен. Надобраніч, Тартарен!

А, під три чорти! То аптекар Безюке з родиною повертався від Костекальдів, де він співав свій романс.

— Надобраніч, надобраніч! — бурчав Тартарен, роздратований своєю помилкою і, піднявши кия вгору, з люттю зникав у п'їтмі.

Прибувши до клубу, безстрашний тарасконець все ще чекав чогось і деякий час, перш ніж увійти, походжав коло дверей. Нарешті, втомившись дожити і переконавшись, що вони вже не з'являться, Тартарен кидав у нічний морок останній загрозливий погляд і гнівно бурмотів: „знову нічого! ніколи нічого!“

І по цьому наш сміливець заходив у клуб пограти в безика¹ з майором Бравіда.

Розділ VI

Два Тартарени. — Вартий уваги діалог між Тартареном-Кіхотом і Тартареном-Санчо

Як же то в біса сталося, що такий завзятий авантюрик, конче потребуєчи глибоких зворушень і маючи навісну пристрасть до подорожей, до пригод та до змагань, ніколи не виїздив з Тараскона?

А це — факт. До сорока п'яти років одважний тарасконець жодного разу не ночував десь поза своїм містом. Він не був навіть у Марселі, дарма що цю славетну подорож відбуває, дійшовши повноліття, кожен порядний тарасконець. Знав він хібащо Бокер, хоч Бокер той і не дуже далеко від Тараскона — їх поділяє тільки міст. На нещастя вітер часто зриває цей диявольський міст, а до того він ще й довжелезний та тендітний, а Рона там — широчезна... та, напевно, ви й самі вже розумієте — Тартарен Тарасконський волів ходити суходолом.

Треба признатися вам, що в нашого героя були дві цілком виразні вдачі. Тартарен мав душу Дон-Кіхота: достоту такі ж рицарські поривання, однако-

¹ Гра в безика — картярська гра.

нісінькі героїчні ідеали, таку саму жадобу романтичного і грандіозного. Але, на нещастя, у нього не було кощавого, худорлявого тіла, цього лише натяка на тіло, як у славетного ідальго,¹ що майже не знав матеріальних вимог, ладен був двадцять ночей не розв'язувати свого панцера і задовольнявся жменню рису на два дні. У Тартарена, навпаки, була показна постать дуже гладкої, дуже важкої людини, дуже ніжне, дуже випещене тіло, повне буржуазних смаків і хатніх вимог, і присадкувата, черевата фігура невмирущого Санчо Панси.

Дон-Кіхот і Санчо Панса в одному й тому ж тілі! Ви уявляєте собі, яке то було співжиття? Які суперечки! Які бійки! Що за чудовий діалог між двома Тартаренами — Дон-Кіхотом і Санчо — могли б написати Лукіан або Сент-Евремон.

Тартарен-Кіхот, захоплений романами Емара, гукає: „Іду!“

Тартарен-Санчо, що страшенно боїться ревматизму, каже: „А я лишаюся“.

Тартарен-Кіхот (у захваті): „Тебе вкрив слава, Тартарен!“

Тартарен-Санчо (цілком спокійно): „Вкрийся вже краще фланеллю“.

Тартарен-Кіхот (щораз більше розпалюючись): „О, прекрасні двостволки! О, розкішні кинжали, ласо, мокасини!“

Тартарен-Санчо (щодалі спокійніш): „О, чудові в'язані жилети, любі теплі наколінники, прехороші шапки з навушниками!“

Тартарен-Кіхот (несамовито): „Сокиру, дайте мені сокиру!“

Тартарен-Санчо (дзвонить до покоївки): „Дайте мені шоколаду, Жаннето!“

По цьому з'являлась Жаннета з чудовим запашним гарячим шоколадом та масними коржиками, і

¹ Йдеться про Дон-Кіхота.

це викликало усмішку в Тартарена-Санчо і глушило покрики Тартарена-Кіхота.

Ось як воно сталося, що Тартарен ніколи не покидав Тараскона.

Розділ VII

Європейці в Шанхаї. — Вища торговельна політика Тартарена. — Чи не бреше часом Тартарен Тарасконський? — Самообман.

А втім, одного разу Тартарен мало не поїхав у далеку путь.

Троє тарасконців — брати Гарсіо-Камюс, що оселилися в Шанхаї, — запропонували йому порядкувати одною з тамошніх філій їхнього дому. Тартаренові саме такого життя і треба було. Поважні справи, ціла армія підлеглих йому службовців, зносини з Росією, Персією, Азіатською Турцією ... словом, вища торговельна політика.

Ви відчуваєте, як урочисто повинно було бриніти в устах Тартарена це слово: „вища торговельна політика“?

Крім цього, торговельний дім Гарсіо-Камюс знавався іноді нападую татар.¹ Тоді миттю зачинялись усі двері, службовці озброювались, виставляли консульський прапор і бах! бах! з вікон по татарах.

Нема чого й описувати, з яким ентузіазмом Тартарен-Кіхот прийняв пропозицію. На жаль, Тартарен-Санчо мав іншу думку, і через те, що сила була на його боці, справа не могла вийти. В місті точилось про це багато балачок. Поїде він, чи не поїде? „Закладаюся, що поїде“. — „А я закладаюся, що не поїде“. То була ціла подія. Кінець-кінцем, Тартарен таки не поїхав, але в усякому разі ця історія усла-

¹ Все це вигадка Тартарена. Для нього татари — усі, хто живе в Азії, в даному разі китайці.

вила його. Трохи не поїхати до Шанхаю було для Тараскона однаково, як і справді поїхати туди. Почавши з розмов про подорож Тартарена, тарасконці стали, нарешті, думати, що він уже повернувся звідти, і вечорами в клубі всі ці пани розпитували його про життя в Шанхаї, побут і звички шанхайців, шанхайський клімат, про опій і про вищу торговельну політику.

Тартарен, досконало обізнаний на цьому, радо розповідав про всі подробиці і, нарешті, симпатяга сам не міг уже сказати з певністю, їздив він до Шанхаю, чи ні. Принаймні, описуючи всоте напад татар, він іноді казав цілком щиро: „Тоді я роздав зброю моїм службовцям, викинув консульський прапор і бах! бах! з вікон по татарах“. Чуючи таке, увесь клуб тремтів.

— Отже, ваш Тартарен, виходить, був страшенний брехун?

— Ні, і ще раз ні! Тартарен не брехав.

— Та мусів же він знати, що він не їздив до Шанхаю?

— Безперечно, Тартарен знав це. Тільки...

Тільки, ось послухайте мене. Прийшов час раз назавжди порозумітися з вами щодо репутації брехуна, якою мешканці півночі обдарували південців. На півдні ніколи не брешуть. Брехунів нема ні в Марселі, ні в Німі, ні в Тулузі, ані в Тарасконі. Людина з півдня не бреше, а помиляється. Вона, дійсно, не завжди каже правду, але вважає свої слова за правду. Брехня південця то не брехня, а якийсь самообман. Так, так, самообман! А щоб краще зрозуміти мене, поїдьте на південь, і тоді переконаєтесь сами. Ви на власні очі побачите цю диявольську країну, де сонце все перероблює і все збільшує. Ви побачите оті низенькі провансальські горбки, не вищі за Монмартр,¹ що здадуться вам

¹ Монмартр — найвища частина міста Парижа.

велетнями. Побачите будинок у Німі з іграшку завбільшки, а вам він уявлятиметься таким, як Нотр-Дам¹ у Парижі. Та що там уже й казати! Єдиний брехун на півдні, якщо вони взагалі там є, це — сонце. Воно збільшує все, до чого торкається. Що таке була Спарта² за часів свого розквіту? Містечко. А Афіни? Щонайбільше — позаштатне місто. І, не зважаючи на це, ми з історії уявляємо їх собі як величезні міста. Ось що робить сонце.

Хіба ж після того, ви дивуватиметесь, що проміння того ж таки сонця, падаючи на Тараскон, спромоглося обернути колишнього начальника полкової швальні Бравіда на хороброго майора Бравіда, з брукви зробило баобаб, а того, хто тільки хотів поїхати до Шанхаю, обернуло на людину, що вже поїхала туди?

Розділ VIII

Звіринець Мітена. — Лев з Атлаських гір³ у Тарасконі. — Жахливе й незабутнє побачення

Отже ми показали Тартарена дома, описали його побут і звички перед тим, як слава відзначила його своїм поцілунком та на віки-вічні уквітчала лаврами. Розповіли ми й про його геройське життя в такому скромному оточенні, про його радощі та болючі, мрії та надії. Поспішімо ж тепер перейти до найславетніших сторінок його історії, до того випадку, що став за привід до дальших, безпорівнянних подій.

Було це ввечері у зброяра Костекальда. Тартарен заходився демонструвати кільком аматорам, як треба поводитися з рушницею-централкою, яка тоді була ще новиною. Раптом одчиняються двері і в крам-

¹ Нотр-Дам — собор Паризької Богоматері.

² Спарта — держава-місто в стародавній Греції.

³ Атлаські гори — пасмо гір у Північній Африці.

ницю вбігає вкрай переляканий один із стрільців кашкетів, репетуючи: „лев! лев!“ Загальне замішання, переляк, метушня, колотнеча.

Тартарен насаджує на рушницю багнет. Костекальд кидається зачиняти двері. Стрільця оточують, розпитують, напосідають на нього і дізнаються про таке: Мітен із своїм звіринцем, проїжджаючи з ярмарку в Бокері, згодився спинитись на кілька день у Тарасконі і оце щойно з силою удавів, тюленів, крокодилів і з розкішним атлаським левом розташувалася на Замковім майдані.

Атласький лев у Тарасконі! Адже такого не бачили, відколи людство існує. З якою ж то піхою поглядали один на одного наші хоробрі стрільці кашкетів. Якими радіщами сяяли їхні мужні лиця! Скільки рук потискувано мовчки по всіх кутках костекальдової крамниці! Зворушення було таке сильне, прийшло так несподівано, що ніхто не знаходив слів.

Навіть Тартарен. Зблідлий, схвильований, з рушницею-центрalkою в руках, він у задумі стояв коло конторки. Атласький лев тут, близенько, на два кроки від нього! Лев! Тобто геройська, виключно люта тварина, цар хижаків, дичина, про яку він завжди мріяв, найголовніша дійова особа з тої ідеальної трупи, що давала такі гарні вистави в його буйній уяві...

Лев!.. Боже милий!

Та ще й з Атлаських гір! Це було вже більше, ніж великий Тартарен міг витримати.

Вся кров враз ударила йому в обличчя. Очі його палахкотіли. Конвульсійним рухом скинувши на плече центрalkу, він повернувся до відважного майора Бравіда, колишнього начальника швальні, і прогуркотів:

— Ходім, подивимося, майоре.

— А моя рушниця? Ви ж бо берете мою центрalkу, — насмілився боязко вимовити розсудливий Костекальд. Але Тартарен тим часом устиг завер-

нути за рiг, i позад нього, нога в ногу, урочисто виступали всi стрiльцi кашкетiв.

У звiринцi, коли вони дійшли туди, було вже багато люду. Тараскон — геройська душа, довгi роки позбавлена сенсацiйних видовищ, — кинувся на мiтенiв барак i миттю здобув його штурмом, що завдало огряднiй панi Мiтен чималої втiхи. В кабильському¹ вбраннi з голими до лiктя руками, у залiзних браслетах кругом щиколоток, славетна жiнка приймала в своєму бараку тарасконцiв, держачи в однiй руцi батiг, а в другiй — живе, хоч i обскубане курча. А через те, що i в неї були подвiйнi мускули, вона мала у вiдвiдувачiв такий самий успiх, як i її вихованцi.

Коли в барак увiйшов Тартарен iз своєю рушницею на плечi, всiх наче обсипало морозом.

Тарасконцi, що спокiйнiсiнько походжали собi коло клiток без нiякої зброї, без будьякого невiр'я, будьякої думки про небезпеку, ясна рiч, вiдчули природний острах, побачивши свого славетного Тартарена з таким жахливим бойовим приладдям. Значить, було чого боятись, коли вже й вiн, цей герой... i, як оком мигнути, коло клiток стало порожньо. Переляканi дiти галасували, жiнки поглядали на дверi. Аптекарь Безюке раптом зник, сказавши, що йде по свою рушницю.

Проте, мало-помалу, поведiнка Тартарена заспокоїла всiх. Пiднiсши високо вгору голову, вiдважний тарасконець повагом обiйшов увесь барак, не спинився коло ванни з тюленем, вневажливо кинув оком на довгу скриню, повну висiвок, де удав перетравлював сире курча, i, нарештi, став проти клiтки з левом.

Жахливе й несказанно прекрасне побачення! Лев тарасконський i лев атласський вiч-на-вiч. З одного боку стоїть наготовi Тартарен, спираючись обоба

¹ Кабiлi — плем'я, що живе в Пiвнiчнiй Африцi.

руками на свою рушницю; з другого — на соломі лежить лев, велетенський лев і, схиливши на передні лапи свою здоровенну морду у жовтій гриві, із звірячим виглядом мружить очі. Обидва спокійно дивляться один на одного.

Лев тарасконський і лев атласький віч - на - віч.

І дивна річ! Чи то рушниця призвела його до поганого настрою, чи то він зачув гідного собі ворога, та тільки лев, що доти зневажливо, свідомий своїй вишості, дивився на тарасконців і позіхав їм усім просто в обличчя, так отой самий лев несподівано розлютувався. Спершу він пирхнув, глухо зарикав, випустив пазурі й потягнувся, далі звівся на ноги, витягнув голову, потрусив гривую, роззявив

неосяжну пашу і страшенно рикнув на Тартарена.

Зойк жаху був йому відповіддю. Розгублені тарасконці шугнули від дверей. Тікали всі — жінки, дівора, носії, стрільці кашкетів, сам одважний майор Бравіда. Один Тартарен не зрушив з місця. Він стояв перед кліткою непохитний і рішучий, з блискавичним полиском в очах і з відомою всьому місту гримасою. Незабаром, коли стрільці кашкетів, трішки заспокоєні поведінкою свого ватажка та міцнотою залізних ґрат клітки, присунулися ближче до Тартарена, вони почули, як він бурмотів, придивляючись до лева:

— О, це так було б полювання!

В той день Тартарен Тарасконський не сказав більше нічого.

Розділ IX

Дивовижні наслідки самообману

В той день Тартарен Тарасконський не сказав більше нічого, та, на горе йому, і того було забагато.

Другого дня в місті не про що інше й говорили, як про скорий від'їзд Тартарена до Алжіра на полювання на левів. Ви, любі читачі, були свідками, що наш герой і слова про це не вимовив, та ви ж розумієте: самообман...

Коротко кажучи, в усьому Тарасконі тільки й балачок було, що про цей від'їзд.

Гуляючи, в клубі чи в Костекальда тарасконці, замість привітатися, питали один одного:

— А, до речі, чи ви знаєте, принаймні, новину?

— Так, звичайно. Принаймні, про те, що Тартарен виїздить?

Треба вас попередити, що в Тарасконі кожна фраза починається з „до речі“ і кінчається на „при-

наймні“. Отже в той день від тих „принаймні“ та „до речі“ дзвеніли шибки.

Найбільш дивувався, довідавшись, що він їде до Африки, сам Тартарен. І подумайте тільки, до чого призводить та чванливість! Замість просто відповісти, що він зовсім не поїде, та ніколи й не збирався туди їхати, бідний Тартарен, коли йому вперше сказали про його подорож, промимрив з двозначним виглядом: „Е, е... е... мабуть... я не кажу: ні“. На другий раз, трішки вже призвичаївшись до цієї думки, він відповів: „дуже можливо“, а за третім разом сказав: „це — певна річ“.

Кінець - кінцем, увечері, в клубі і в Костекальда, вігрітий пуншем,¹ оплесками та світлом і сп'янілий від успіху, що його він завдячував чуткам про свій від'їзд, бідолаха рішуче заявив, що втомився полювати на кашкети і незабаром вирушить полювати на величезних атлаських левів.

Оглушливе „ура“ зустріло цю заяву. Далі пішов новий пунш, тискання рук, обійми й серенади з факелами перед дімком з баобабом, що тривали аж до півночі.

Невдоволений був тільки Тартарен-Санчо. Від думки подорожувати по Африці та полювати на левів його заздальгідь обсипало морозом; отож, повертаючись додому під звуки почесних серенад, виспівуваних під вікнами, він зробив жахливу сцену Тартаренові - Кіхоту. Він називав його недоумкуватим, мрійником, нерозсудливим, тричі божевільним; докладно перелічував йому всі катастрофи, що чекали його у цій експедиції, віщував загибель корабля, ревматизм, пропасницю, різачку, слонову хворобу і багато чого іншого.

Даремно Тартарен-Кіхот закликався, що матиме розум, добре вкриватиметься і візьме з собою все

¹ Пунш — питво, що його готують з вина, рому, води, цукру й лимонів.

потрібне. Тартарен-Санчо не хотів нічого слухати. Бідолашний уже бачив себе пошматованим левами, васипаним пісками пустині, як Камбіз;¹ і другий Тартарен ледве втихомирив його, вказавши, що це буде не зараз же, що поспішати їм нема куди й що, кінець-кінцем, вони покищо нікуди не виїхали.

Цілком ясно, що в таку подорож не виряджаються без належних приготувань. Треба знати, куди їдеш, і не вирушати ж в путь, наче жевжик який. Наш тарасконець ухвалив почитати насамперед оповідання великих африканських мандрівників — Мунго Парка, Кайе, доктора Лівінгстона, Анрі Дювер'є.

Із звітів цих відважних людей він дізнався, що раніш, як обути сандалії на далеку подорож, вони довгий час привчалися терпіти голод, жагу, втомні переходи й щонайрізноманітніші злидні. Тартарен вирішив і собі наслідувати їх і відтоді став живитися самою перевареною водою. А під перевареною водою в Тарасконі розуміють кілька шматків хліба, намоченого у воді з лушпинням цибулі, тмином і лавровим листом. Режим, як бачите, був суворий, і легко уявити собі, які гримаси робив бідний Санчо.

До загартування перевареною водою Тартарен додав ще й інших корисних вправ. Щоб привчитися, наприклад, довго ходити, він змушував себе обійти щоранку сім або вісім разів підряд все місто то прискореною ходою, то гімнастичною, притуливши лікті до боків і взявши в рот два білі камінчики за античною модою.

Далі, щоб звикнути до нічної свіжості, до туману й роси, він кожен вечір виходив у сад і лишався там сам до десятої чи до одинадцятої години, чатуючи з рушницею коло баобаба.

І, нарешті, доки звіринець Мітена лишався в Тарасконі, доти стрільці кашкетів, загостювавшись у Костекальда і йдучи додому через Замковий майдан,

¹ Камбіз — цар перський, що завоював Єгипет.

могли невиразно бачити в сутіні якусь таємничу людину, що походжала ззаду барака.

То був Тартарен Тарасконський, який привчався без тремтіння слухати в п'їтми лев'ячі рики.

Ровділ Х

Перед від'їздом

Поки Тартарен робив усі ці геройські вправи, до нього були прикуті очі цілого Тараскона. Ніхто нічим іншим і не цікавився. Кашкетні лови шкутильгали на обидві; романси страйкували. Піаніно в аптеці Безюке нудилося під зеленим чехлом, а над ним, випнувши черевце, сохли шпанські мухи. Експедиція Тартарена припинила все.

Варто було бачити успіх нашого тарасконця в салонах. Його видирали один в одного, за нього сварилися, його позичали, його викрадали. Дами мали за найбільшу для себе честь піти до звіринця Мітена під руку з Тартареном і, стоячи перед кліткою з левом, слухати його пояснення про полювання на цих велетенських тварин: куди треба націлюватись, на скільки кроків від тварини треба стати, чи часто бувають нещасні випадки, і так далі, і так далі.

Тартарен давав усі пояснення, що їх від нього жадали. Він читав Жюля Жерара, знався на левиних ловах, як на своїх п'яти пальцях, немов сам брав у них участь, і розповідав про це з великою красномовністю.

Але найпрекраснішим був він увечері, після обіду в голови суду Ладевеза, чи в хороброго майора Бравіда, колишнього начальника швальні, коли приносили каву і всі присували свої стільці ближче до Тартарена та змушували його говорити про свої майбутні полювання.

І наш герой, спираючись ліктями на стіл, встроивши носа в чашку з мокко, зворушливим голосом

описував небезпеки, що підстерігали його там. Він розповідав про довгі чекання на звіра, коли на небі немає місяця, про малярійні багнища, про річки, отруєні листям олеандра, про сніги, про пекуче сонце, про скорпіонів і про дощ з саранчі. Він змальовував також звички великих атлаських левів, їхнє поводження під час бою з ними, їхню незвичайну міць та їхню лютість.

А ще далі, розпалившись своїм власним оповіданням, Тартарен зривався зза столу, вибігав на середину ідальні, удавав левині реви, карабінні постріли: бац! бац! свистіння розривної кулі: пфт! пфт! жестикулював, перекидав стільці.

Пополотнілі слухачі сиділи мовчки кругом столу. Чоловіки переглядалися і крутили головами, жінки заплющували очі і стиха скрикували з остраху, старі войовниче вимахували своїми довгими палицями. В суміжній кімнаті маленькі хлопчики, що рано вкладаються спати, розбуджені риками та пострілами з рушниць, страшенно лякались і просили засвітити світло.

А Тартарен все ще не виїздив.

Розділ XI

Разіть мечем, панове, а не коліть шпильками!

Та чи й справді мав він намір поїхати? Це питання дуже делікатне і відповісти на нього біографові Тартарена було б дуже важко.

В усякому разі минуло вже понад три місяці з дня від'їзду мітенового звіринця, а вбивця левів ще й не поворухнувся. Мабуть, наш герой, засліплений новим самообманом, щиро гадав, ніби він був уже в Алжирі. Дуже можливо, що, розповідаючи про майбутні свої лови, він, кінець-кінцем, почав вважати їх за довершений факт, так само щиро, як

Пополотнілі слухачі сиділи мовчки кругом столу.

і випадок з консульським прапором, що його він ніби виставив під час нападу татар у Шанхаї.

На нещастя, якщо Тартарен і тепер став жертвою самообману, сказати того ж про всіх тарасконців не можна. Помітивши по трьох місяцях чекання, що наш мисливець не запакував ще жодної скрині, тарасконці почали ремствувати.

— Воно буде так, як і з Шанхаєм,— сказав я́кось Костекальд.

— Воно буде так, як і з Шанхаєм,— сказав я́кось Костекальд, і ці слова справили в місті фурор, бо ніхто вже не йняв віри Тартаренові.

Особливо немилосердні були різні нікчеми та боягузи, що, подібно до аптекаря Безюке, тікали від кожної блохи, а, стріляючи з рушниці, завжди заплющували очі. І в клубі і на еспланаді вони підходили

до бідного Тартарена і глузливо запитували його:
— Ну, а до речі, коли ж це ви ідете?

В крамниці Костекальда на його думки вже не звертали ніякої уваги; стрільці кашкетів зреклися свого ватажка.

Ще далі пішли й епіграми.¹ Голова суду Ладевез, який на дозвіллі любив дещо залицятися до провансальської музи, скомпонував місцевою мовою невеличку пісню, що здобула величезного успіху. В ній оповідалося про якогось знаменитого мисливця, пана Жерве на ймення, що своєю жахливою рушницею мусів був винищити геть усіх африканських левів. На нещастя ця бісова рушниця мала одну чудну властивість: хоч її весь час заряджали, але рушниця ніколи не стріляла, отож справа не рушала з місця.

Не рушала з місця! Розумієте натяк?

Пісенька відразу ж стала популярна, і, побачивши Тартарена, всі—і носії з пристані і маленькі чистильники чобіт біля його воріт—співали хором:

Рушницю свою пан Жерве
Заряджає, заряджає весь час,
Але це не посуває його
Ні на крок уперед.

Правда, її співали здаля, зважаючи на подвійні мускули Тартарена.

О, несталість симпатій тарасконських!

Велика людина удавала, що нічого не бачить і нічого не чує, але на ділі ця глуха й отрутна, хоч і незначна війна завдавала їй гострого жалю. Вона відчувала, як Тараскон вислизав у неї з рук, як її популярність переходить до інших, і страждала через це надзвичайно.

Ось який він той казан слави! Добре сидіти коло нього, але й пече ж він, як перекинеться!

А втім, не зважаючи на свої муки, Тартарен усмі-

¹ Епіграма — коротенький вірш, що має на меті висміяти когось.

хився і мирно жив собі так, немов нічого не сталося. Тільки іноді маска безжурної веселості, яку він з гордощів наклав на своє обличчя, несподівано

— Разіть мечем, панове, мечем, а не коліть шпильками!

спала, і тоді замість сміху на ньому видно було смуток і обурення.

Одного ранку маленькі чистильники заспівали під його вікнами: „Рушницю свою пан Жерве“,— і голоси цих негідників долинули до кімнати, де не-

щасний великий Тартарен сидів і голився перед дзеркалом. (Тартарен мав бороду, але вона росла аж надто швидко, отож він мусів доглядати її).

Раптом вікно відчиняється, в ньому з'являється Тартарен без жилета, з пов'язкою на голові, з лицем у милі і, вимахуючи бритвою та мильницею, гримить:

— Разіть мечем, панове, мечем, а не коліть шпильками!

Прекрасні, гідні історії, історичні слова. Шкода тільки, що з ними звернулися до хлопчаків, не вищих на зріст за їхні ящики для ваксування, і до панів, що зовсім не вміють поводитися з мечем.

Розділ XII

Про те, що було сказано в дімку з баобабом

Серед загальної зради тільки військові сили не кидали Тартарена.

Відважний майор, колишній начальник швальні Бравіда, ставився до нього з тою самою пошаною, як і давніше. „Він молодець!“ уперто казав Бравіда, і я думаю, що таке твердження цілком покривало твердження аптекаря Безюке. Відважний майор жодного разу навіть не натякнув на подорож до Африки. Проте, коли ремство публіки стало аж надто сильним, він вирішив заговорити.

Одного вечора, коли нещасний Тартарен сидів насамоті в своєму кабінеті і згадував різні непривмні речі, до нього урочистою ходою, в чорних рукавичках і застібнутий на всі гудзики ввійшов майор.

— Тартарен, треба їхати!— владно промовив колишній начальник швальні, стоячи на дверях, прямий і величний, як сам обов'язок.

Тартарен зрозумів усе, що було вкладене в це „треба їхати“.

Він зблід, устав, розчулено поглянув на свій затишний кабінет, повний те́пла та ніжного світла, на своє широке вигідне крісло, на свої книги, свої килими,

— Тартарен, треба їхати! — владно промовив колишній начальник швальні.

на білі, довгі завіски на вікнах, за якими тремтіли тендітні віти дерев його садка, а далі, підійшовши до відважного майора, міцно потиснув йому руку і рішуче вимовив голосом, де бриніли сльози: „Я поїду, Бравіда!“

І він поїхав, як і казав; тільки не зразу ж. Йому потрібний був час, щоб приготуватися. Насамперед Тартарен замовив Бонпарові дві великі скрині, оббиті міддю, і дві таблички до них із написом:

Тартарен із Тараскона

Ящики із зброєю

Оббити скрині та награвірувати ці таблички взяло багато часу. У Таставена куплено розкішний альбом, щоб записувати до нього дорожні вражіння й вести щоденник (бо й полюючи на левів, людина все ж таки думає дорогою). З Марселя виписано цілий транспорт консервів і, між іншим, м'ясні таблетки для бульйону, намет нового зразку, що за хвилину згортався і розгортався, морські чоботи, два зонтики, непромокальний плащ і сині окуляри, щоб сонце не шкодило очам. Нарешті, аптекар Безюке влаштував йому маленьку портативну¹ аптечку, повну-повнісіньку арніки, липкого пластиру, камфори та оцту.

Але все це бідолашний Тартарен робив не для себе. Він сподівався такими делікатними засобами вгамувати гнів Тартарена Санча, що з того моменту, як подорож було вирішено, лютував і вдень і вночі.

Розділ XIII

Від'їзд

І, нарешті, настав великий, урочистий день.

Вже з самого ранку всі тарасконці були на ногах, загативши Авіньйонський шлях і вулицю коло дімка з баобабом.

Люди стояли коло вікон, здиралися на дахи й на дерева. Серед них були й моряки з Рєни, і но-

¹ Портативний — такий, що його легко й зручно носити.

сії, і чистильники чобіт, і буржуа, і чорнороби, і ткалі, і прядильниці, і члени клубу, ну, одно слово, ціле місто. Були там і мешканці Бокера з того боку мосту, околичні городники з візками, вкритими брезентами, виноградарі верхи на добрих мулах, прикрашених стрічками, бубонцями та дзвіночками. Приїхали на мишастих камаргських кониках, сидячи ззаду своїх кавалерів, кілька гарненьких дівчат з Арля з блакитними пов'язками кругом голів.

Вся ця юрба тиснулася перед дверима будинку Тартарена, того знаменитого Тартарена, що їде до турків бити левів.

Алжир, Африка, Греція, Персія, Турція, Месопотамія для Тараскона то все — одна велика, дуже невиразна, майже казкова країна, і зветься вона „турки“. Серед цього натовпу походжали стрільці кашкетів, пишаючись славою свого ватажка, і розпихували всіх, лишаючи по собі в юрбі сліди, наче борозни.

Перед дімком з баобабом стояло два великі візки. Від часу до часу фіртка відчинялась, і тоді видно було сад, де урочисто прогулювались кілька чоловік. Посії виносили скрині, ящики, торби й навантажували ними візки. Кожен новий пакунок викликав у натовпі трепет. Голосно називали речі. „Це — намет, це — консерви, а це — аптечка, а ось і зброя в тих ящиках“. Потрібні пояснення давали стрільці кашкетів.

Коло десятої години вся юрба враз захвилювалась, побачивши, з якою силою відчиняють фіртку.

— Це він, це він! — закричали кругом.

То й справді був він...

Коли він з'явився на воротах, зачудований натовп спромігся лише на два поклики:

— Це ж турок!

— Дивіться, він в окулярах!

І справді, Тартарен Тарасконський, виряджаючись до Алжіра, вважав за потрібне вбратись як алжірець. На ньому були широкі штани з білого полотна, коротка, обліпчаста куртка з металевими гудзиками

і червоний пояс у два фути завширшки. Шия в нього була гола, лоб виголений, на голові стриміла велетенська червона феска з такою предовгою синньою китицею, якої ніхто ніколи й не бачив. На додаток він мав ще дві важкі рушниці (по одній на кожному плечі), здоровенний мисливський ніж за поясом, патронташ на животі, а при боці теліпався в нього револьвер у шкіряній кобурі. Оце й усе...

Ні, пробачте; я забув ще про окуляри, величезні сині окуляри, які дуже доречно зм'якшували дещо завелику лютість у постаті нашого героя.

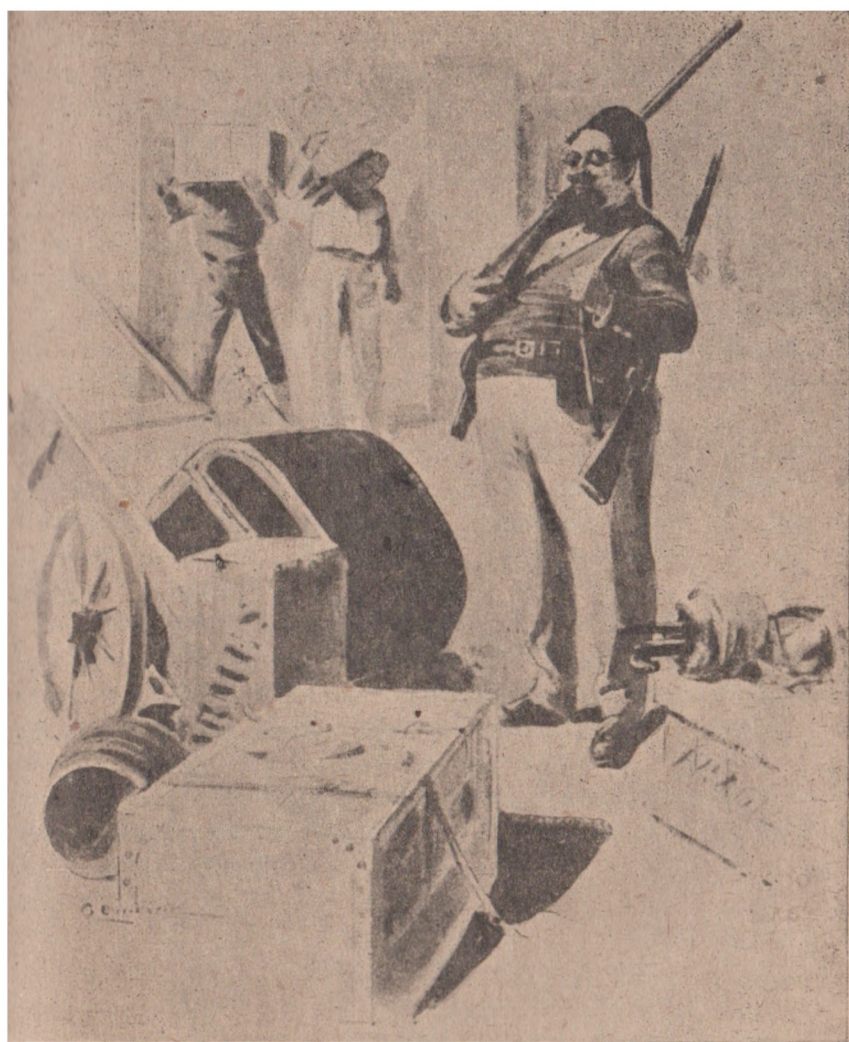
— Хай живе Тартарен! Хай живе Тартарен! — заревів народ. Велика людина усміхнулась, але не могла привітатись, бо їй заважали рушниці. А втім, тепер вона знала вже, як ставитись до прихильності людської. Мабуть, на споді душі Тартарен і кляв своїх жорстоких земляків, що примушували його виїздити й залишати такий гарненький дімок з білими стінами, із зеленими жалюзі... Мабуть, але цього не давалось побачити.

Спокійний і гордовитий, хоч трішки блідий, виїшов він на вулицю, оглянув свої візки і, переконавшись, що все гаразд, по-молодецькому пішов по шосе до вокзалу, не повернувши навіть голови, щоб востаннє подивитися на дімок з баобабом. Слідом за ним йшли відважний майор Браїда, колишній начальник швальні, голова суду Ладевез, далі — зброяр Костекальд і всі стрільці кашкетів; ще далі їхали візки, а потім ішов і народ.

На платформі Тартарена ждав начальник станції, старий вояка, що брав участь в Африканській кампанії 1830 року, він зустрів його і багато разів гаряче стиснув йому руку.

Експрес Париж — Марсель ще не прийшов. Тартарен і його штаб увійшли в залу. Щоб запобігти тискові, начальник станції звелів зачинити за ними двері і нікого більше не пускати.

Протягом чверті години Тартарен походжав по

На додаток він мав ще дві важкі рушніці ...

валах серед стрільців кашкетів. Він розповідав про свою подорож, про майбутні свої полювання й обіцяв посилати їм шкіри, записуючи охочих до них у свою кишенькову книжку, як записують на кадриль.

Лагідний і спокійний, мов Сократ¹ у той момент, коли пив отруту, безстрашний Тартарен знаходив привітне слово для кожного і всміхався до всіх. Він розмовляв просто, щонайприязнішим тоном. Можна було подумати, що, від'їжджаючи, він хотів лишити по собі найприємніші спогади, глибокий жаль та чарівну пам'ять. Зачувши, як говорить їхній ватажок, всі стрільці кашкетів стали втирати сльози, а дехто (наприклад, голова суду Ладевез і аптекар Безюке) відчули навіть гризоти сумління.

По кутках плакали носії. Юрба знадвору дивилася крізь ґрати й гукала: „Хай живе Тартарен!“

Нарешті, задзвонив дзвін. Глухий гуркіт і пронизливе свистіння струснули арки вокзалу. У вагони! У вагони!

— Бувайте, Тартарен! Тим часом, Тартарен!

— Прощайте, прощайте всі! — пробелькотів великий чоловік і в особі одважного майора Бравіда поцілував ввесь свій любий Тараскон. Потім він кинувся до колії і вліз у вагон, повний парижанок, що мало не померли з жаху, вздрівши перед собою цього дивовижного чоловіка з такою силою карабінів та револьверів.

Розділ XIV

Марсельський порт.— Сідайте на пароплав! Сідайте!

1 грудня 186... року, опівдні, під провансальським зимовим сонцем, розкішної, ясної години, перелякані марсельці спостерегли, як на вулицю Канеб'єр

¹ Сократ — грецький мудрець, засуджений судом, випив отруту.

вийшов з вокзалу „турок“, та ще й який турок!. Нічого подібного вони ніколи не бачили, а проте кожен знає, що на брак турків у Марселі скаржитися не можна.

Той турок — чи й варто його вам називати? — був Тартарен, великий Тартарен Тарасконський, що з своїми ящиками із зброєю, аптечкою та консервами ішов набережними на пристань товариства Туаш, звідки пароплав „Зуав“ мав одвезти його туди.

Чуючи ще й тепер тарасконські оплески, сп'янений світлом неба й пахощами моря, з високо піднесеною головою й обома своїми рушницями, Тартарен аж сявав, дивлячись на цей чудовий марсельський порт, який він бачив уперше. Бідолаха думав, що то мара. Йому здалося, що його зовуть Сінбад Мореходець і що він блукає в якомусь казковому місті з оповідань „Тисячі та однієї ночі“.

Куди не кинеш оком, «скрізь непроглядний ліс щогл та рей. Прапори всіх країн світу — російські, грецькі, шведські, туніські, американські... Коло самісінької набережної — бугшприти¹ кораблів, скеровані на берег, як ряди багнетів. Під ними вирізьблені з дерева наяди,² богині, святі діви та інші пофарбовані дерев'яні статуї, що ім'я їх дають кораблеві, і все це поїдене морською водою, поточене хвилями, запліснявіле. Подекуди споміж кораблів видніє клапоть моря, наче забруднена олією тканина в розводах... У плутанині рей — табуни чайок, на кораблях всіма мовами перекликаються юнги.

На набережній, серед густих, зеленувато-чорних плям — сила митників, комісіонерів, носіїв з їхніми візками, запряженими корсиканськими кониками.

Ятки з якимсь дивовижним крамом; продимлені бараки, де годуються матроси; продавці люльок,

¹ Бугшприт — нахилена вперед щогла на носу судна.

² Наяди — богині, що за віруванням стародавніх народів жили в ріках, струмках і джерелах.

мавл, папуг, канату, полотна на паруси; фантастичні крамниці, де поруч старих гармат лежали величезні позолочені ліхтарі, стара корабельна снасть, старі

... бугшпряти кораблів, скеровані на берег, як ряди багнетів.

беззубі якорі, старі ванти, старі блоки, старі рупори, морські підзорні труби часів Жан-Бара та Дюге-Труена. Перекупки устриць і креветок сидять нав-

почіпки й верещать коло свого краму. Матроси проносять мазниці в дьогтем, димучі казани з їстівним, здорові ноші із спрутами, що їх вони ходили мити в каламутній воді басейнів.

Скрізь — неймовірне нагромадження різного краму: шовкові матерії, руда, ліс, свинцеві болванки, сукна, цукор буряковий і тростинний, солодкий вербець. Гори голландського сиру, що йому генуезці надають червоного кольору. Справжня мішанина Заходу із Сходом.

Далі — хлібна набережна; носії, які в високого риштовання висипають на берег збіжжя з своїх лантуків. Золотий потік зерна біжить і піниться в куряві пилу. Люди в червоних фесках точать його на великих решетах з осячої шкіри і навантажують на візки, які від'їздять у супроводі натовпу жінок та дітей з віничками й кошиками, щоб підбирати просипане зерно. Ще далі — док, де, зануривши реї у воду, лежать на боці великі кораблі, що їх труть віхтями, зчищаючи з кілів морську траву. Пахтить смола, оглушливо стукають сокирами теслярі, оббиваючи корпуси суден великими мідними пластинами.

Іноді між щоглами ніби щось проблисне. Тоді Тартарен бачить вхід у порт і метушню кораблів, що сновигають туди й сюди. Ось видно англійський фрегат,¹ вимитий, що аж вилискує, і офіцерів на ньому в жовтих рукавичках. Він їде до Мальти. А он, посеред криків і лайки, відчалює марсельський бриг,² а на кормі його товстий капітан в сюртуці і в шовковій шапці подає команду провансальською мовою. Ще кораблі, які відпливають, швидко йдучи під усіма парусами. А подалі, немов у повітрі, осяяні сонцем інші судна повільно наближаються до порту.

І ввесь час — страшенний гамір, гуркіт візків,

¹ Фрегат — парусне судно з трьома щоглами.

² Бриг — парусне судно з двома щоглами.

Крики матросів „тягни!“ сварки, співи, свистіння пароплавів, бій барабанів і звуки сурм з фортів і давони з церков. А до того ж — містраль,¹ що втягує в себе увесь той гомін, всі ці звуки, котить їх, струшує, змішує із своїм власним голосом й утворює з них якусь химерну музику, дикунську, геройську, як велика фанфара² мандрівників, фанфара, що викликає жадобу виїхати, поїхати далеко-далеко, мати крила.

І під звуки цієї прекрасної фанфари сів на пароплав, прямуючи до країни левів, одважний Тартарен Тарасконський!..

¹ Містраль — сухий північно-західний вітер у південно-східній Франції.

² Фанфара — сурма.

ЧАСТИНА ДРУГА

У „ТУРКІВ“

Розділ I

Переїзд. — П'ять положень фески. — Вечір третього дня. — Змилюйтеся!

Хотів би я, любі читачі, бути художником, і великим художником, щоб з самого початку цієї другої частини описати вам різні положення фески Тартарена під час триденної подорожі на „Зуаві“ від Франції до Алжіра.

Спочатку я показав би її вам на містку корабля в момент від'їзду, коли вона велично й по-геройському, наче ореолом, вкривала цю гарну тарасконську голову. Далі я показав би її при виході з порту, тоді як „Зуав“ починав уже стрибати на хвилях. Я показав би її тремтячу, здивовану, немов охоплену вже передчуттям своїх страждань.

Потім я показав би цю феску вже в Ліонській затоці. Що далі відходив пароплав від берега, то більше лютувало море, і феска, змагаючися з бурєю, випрямилась на голові нашого героя, а довга синя шерстяна китиця на ній наїжилася проти морського туману і бурхання вітру. Четверте положення: шоста година вечора. Перед берегами Корсіки. Нещасна феска перехиляється через поручні й жалісно дивиться в морську глибину... Нарешті, п'яте й останнє положення: у вузькій каюті, на маленькому ліжку, яке скидається на шухляду комода, щось безформне та безпорадне стогне й качається на подушці. Та це ж — феска, геройська при від'їзді феска, що, на-

тягнена до самих вух блідого скривленого обличчя хворого, стала жалюгідним ковпаком тільки з жмутком волосся нагорі.

Ах! Якби тарасконці могли бачити свого великого Тартарена, як він лежить в цій комодній шухляді, в сутіні похмурого, смутного дня, що сіється з ілюмінаторів,¹ серед важкого духу кухні та вогкого дерева, цього жакливого духу пакетбота.² Якби могли вони почути, як він харчить при кожному повороті гвинта, що п'ять хвилин просить чаю і голоском малої дитини докоряє лакеєві... Якби тарасконці знали все це, вони розсердилися б на себе за те, що змусили його вихати. Слово честі історика, бідний „турок“ викликав жаль. Раптом занедужавши, нещасний не наважився ні розпустити свій алжирський пояс, ні позбутися свого арсеналу. Держак здорового мисливського ножа тиснув йому на груди, револьверна кобура муляла стегна. І щоб остаточно доконати його — до того ще й бурчання Тартарена-Санча, який без упину стогнав і лаявся:

— Ось і маєш, дурню!.. Казав я тобі!.. Ти хотів їхати до Африки... Ну й добре! Ось твоя Африка. Як вона тобі подобається?

Але найгірше було те, що, стогнучи в глибині своєї каюти, бідолашний чув, як пасажери в салоні сміялися, їли, співали, грали в карти. Товариство на „Зуаві“ було й численне, і веселе. Офіцери, що їхали до своїх частин, дами з марсельського „Альказару“, мандрівні актори, заможний мусульманин, що повертався з Мекки, чорногорський великий князь. Ніхто з цих людей не хворів на морську неміч, і вони розважалися, п'ючи шампанське з капітаном „Зуава“, гладючим гулякою-марсельцем, що мав родину в Алжирі і в Марселі і озивався на веселе ім'я Барбасу.

Тартарен Тарасконський був обурений проти них

¹ Ілюмінатор — кругле вікно в борту корабля.

² Пакетбот — поштовий пароплав.

Нещасна феска перехиляється через поручні й жалісно дивиться
в морську глибину...

усіх. Їхні веселощі завдавали йому ще більшої муки.

Зрештою, наприкінці третього дня, незвичайний рух на пароплаві вивів нашого героя з його довготривалої задубілості. На носу корабля дзвонили у двін. Чути було, як по палубі тупотіли важкі матроські чоботи.

— Передній хід! Задній хід! — хрипко гукав капітан Барбасу. Потім: „стоп!“ Зупинка, потрус і далі нічого... тільки мовчазне хитання пароплава з правого на лівий бік, немов аеростата в повітрі.

Ця дивна тиша перелякала Тартарена.

— Рятуйте! Потопаємо! — крикнув він страшенним голосом, якимсь чудом знайшовши в собі сили, схопився з койки і разом з усім своїм арсеналом метнувся на палубу.

Розділ II

До зброї! До зброї!

Але вони не потопали, а під'їздили.

„Зуав“ щойно ввійшов на рейд, великий, але мовчазний, похмурий, майже безлюдний рейд з глибокою, чорною водою. Просто перед ними, на горбі стояв Алжир, і його маленькі матовобілі будиночки, притиснені один до одного, сходили вниз, до моря, нагадуючи собою білизну, просушувану десь на горбку в Медоні. А над ними безкрая сатинова блакить неба; та яка ж блакить!..

Славетний Тартарен, відійшовши трохи від свого переляку, роздивлявся на краєвид і поchtиво слухав пояснення чорногорського князя, що, стоячи коло нього, називав йому різні квартали міста — Казба, Верхнє Місто, вулицю Баб - Азун. Цей чорногорський князь був чудово вихований; до того ж він досконало знав Алжир і вільно розмовляв арабською мовою. Отже, Тартарен вирішив познайомитися з ним

ближче. Раптом на поручнях, на які вони спиралися, наш тарасконець уздрів ряд здорових, чорних рук, що чіплялися за них зовні. Майже зразу перед ним з'явилася кучерява голова негра, і перш ніж він устиг розтулити рота, палубу з усіх боків захопила сотня харцизяк: чорних, жовтих, напівголих, чубатих, страшних.

Тартарен добре знав їх. То ж були вони, знамениті вони, що їх так часто він шукав уночі по тарасконських вулицях. Нарешті наважились таки вони з'явитися.

Першої хвилини подив прикував його до місця. Але побачивши, як ці розбійники метнулися до багажу, почали стягати з нього брезент, словом, заходилися грабувати пароплав, наш герой аж затрусився і витяг з ножен свій мисливський ніж. „До зброї! До зброї!“ гукнув він пасажирам і перший споміж усіх кинувся на піратів.

— В чім річ? Що трапилось? Що з вами скоїлося? — спитав капітан Барбасу, виходячи з кубрика.¹

— А, це ви, капітане! Мерщій, озбройте ж мерщій ваших матросів!

— Та навіщо, боже милий?

— Хіба ж ви не бачите?

— Що саме?

— Та ось... перед вами... пірати...

Сторопілий капітан Барбасу дивився на нього. В цю хвилину мимо них промчав здоровенний негр з аптекою нашого героя на спині.

— Негіднику, стривай! — ревував Тартарен і кинувся вперед з кинжалом у руді.

Барбасу на льоту затримав його, вхопивши за пояс.

— Стійте бо тихо, чорт вас побери! Це не пірати. Пірати давним-давно вже вивелися. Це — звичайні носії.

¹ Кубрик — простір між верхньою і нижньою палубами.

Тартарен на повен зріст стояв на кормі й гарячково крутив у руках держак свого ножа.

— Носії?

— Авжеж носії! Вони прийшли по багаж, щоб знести його на землю. Укладіть назад свого ножа в ножни, дайте мені ваш білет та йдіть за отим он негром. Він хороший хлопець і доведе вас до пристані, а захочете — проведе і до готелю.

Тартарен, трішки зняковівши, віддав свій білет і, йдучи слідом за негром, зійшов по сходнях у великий баркас, який витанцьовував попід пароплавром. Там лежав уже ввесь його багаж — всі ящики із зброєю, скрині та' консерви, — вони виповнили цілий човен, отож чекати на інших пасажирів уже не доводилось. Негр видерся на скрині й скандзюбився, немов та мавпа, обхопивши руками коліна. Другий негр узяв весла. Обидва дивилися на Тартарена і сміялися на ввесь рот, виширяючи свої білі зуби. Великий Тартарен, зробивши гримасу, що так страхала його земляків, на повен зріст стояв на кормі й гарячково крутив у руках держак свого ножа. Бо хоч що казав йому Барбасу, а заспокоївся він лише наполовину, не дуже то покладаючись на цих чорношкірих носіїв, так мало схожих на симпатичних носіїв тарасконських.

Через п'ять хвилин човен причалив до берега, і Тартарен ступив ногою на ту берберійську набережну, де триста років тому іспанський галерник, Мігель Сервантес на ймення, під батогом алжірського доглядача, писав славетний роман, що мав називатися „Дон-Кіхот“.

Розділ III

Заклик до Сервантеса. — Висадка. — Де ж ті турки? — Розчарування

О, славетний Мігель Сервантес Сааведра, коли правду кажуть, ніби в тій місцевості, де мешкали великі люди, довічно лишається щось від них і лі-

тає в повітрі, тоді те, що лишилося від тебе на берберійському березі, мусило було здригнутися з радощів, побачивши, як висідає там Тартарен Тарасконський, цей чудовий тип Південної Франції, в якому втілилось двоє твоїх героїв — Дон-Кіхот і Санчо Панса.

Година в той день була тепла. На набережній, заллятій сонцем, було п'ять чи шість митників, алжирці, що чекали на новини з Франції, кілька маврів навпочіпки з довгими люльками в зубах, мальтійські матроси, що тягли за собою великі сіті, де вилискували, наче дрібні срібні гроші, тисячі сардинок...

Та тільки Тартарен ступив на землю, як набережна прокинулась і змінила свій лагідний вигляд. Зграя дикунів, ще огидніших, як оті корабельні пірати, вихопилась зза каменів і кинулась на нового пасажера. Голі, високі араби, вкриті самим вовняним балахоном, маленькі, одягнені в дрантя маври, негри, тунісці, магони, мзамбіти,¹ готельні слуги в білих фартухах... — все це галасувало, верещало, хапало його за одіж, сперечалось за його багаж. Один заносив його консерви, другий аптечку... і всі вони, здійснюючи фантастичну метушню, вигукували йому просто в обличчя назви якихсь неправдоподібних готелів.

Запаморочений цим гармидером бідний Тартарен метався з місця на місце, лаявся, сипав прокльони, шаленів, наздоганяючи свої пакунки і, не знаючи, як змусити цих варварів зрозуміти його, умовляв їх і по-французькому, і по-провансальському, і навіть по-латинському, пригадавши все, що міг із шкільного підручника: *rosa* — рожа, *bonus, bona, bonum*.² Марна робота! Його не слухали. На щастя, якийсь маленький чоловічок в мундирі з жовтим ко-

¹ Магони, мзамбіти — арабські племена.

² Добрий, добра, добре.

Все це галасувало, верещало, хапало його за одіж...

міром втрутився у цю бучу і, як гомерівський бог, розігнав увесь той набрід своєю довгою палицею. Виявилося, що це — алжірський поліцай. Він дуже чемно порадив Тартаренові стати в готелі „Європа“ і доручив його готельним слугам, які й припровадили його туди разом з усім багажем на кількох візках. З перших таки кроків в Алжирі Тартарен Тарасконський страшенно здивувався. Він заздалегідь змалював собі міфологічне, феєричне східне місто, як щось середнє між Константинополем і Занзібаром... А вийшло, що він потрапив до того ж таки Тараскона. Ті самі кафе, ресторани, широкі вулиці, чотириповерхові будинки, на невеличкім, асфальтованім майдані полковий оркестр грає оффенбахівські¹ польки; на стільцях, просто на пішоході сидять пани, п'ють пиво, дами, дівчата, військові, ще військові скрізь... і жодного турка... крім його самого. Отже, проходячи майданом, Тартарен почував себе трішки ніяково. Всі розглядали його, а полкові музиканти навіть спинилися, і оффенбахівська полька завмерла.

З обома рушницями на плечах, з револьвером на боці, страшний і величний, як Робінзон Крузо, Тартарен поважно прямував серед усіх цих груп, але коли він прийшов до готелю, сили покинули його. Від'їзд з Тараскона, марсельський порт, переїзд морем, чорногорський князь, пірати — все це крутилося і мішалось в його голові. Довелося на руках нести його до кімнати, обеззброювати, роздягати... Хотіли були навіть послати по лікаря. Але не встиг наш герой опустити голову на подушки, як захріп так гучно й так щиро, що господар готелю визнав поміч науки зайвою, і всі потихеньку вийшли з номера.

¹ Оффенбах — автор численних, дуже популярних опереток.

Розділ IV

Перша мисливська засідка

Коли Тартарен прокинувся, на годиннику губернаторського будинку було третю годину. Він проспав увесь вечір, всю ніч, увесь ранок і навіть добру частину дня; правда, треба сказати, що протягом трьох днів перед тим його феска набралась таки лиха!..

Перша думка нашого героя, коли він розплющив очі, була така: „Я в країні левів“. І що вже тут критися? — на думку про те, що леви зовсім близько, за якусь пару кроків, мало не під руками, і що йому доведеться зітнутися з ними, брр... смертельний холод охопив Тартарена і він сміливо пірнув під ковдру.

Але незабаром ясний день надворі, небо таке блакитне, палке сонце, що линуло в кімнату, добрий сніданок, поданий прямо в ліжку, широко розчинене вікно, що виходило на море, — все це, полите пляшкою чудового вина з Крешії, швидко повернуло Тартаренові його колишній героїзм. „На левів! На левів!“ гукнув він, скинув ковдру і живо одягнувся.

План у нього був такий: вийти з міста, нічого нікому не сказавши, заглибитись у пустиню, діждатися ночі, сісти в засідку і, тільки з'явиться перший лев — бах! бах!.. Потім повернутися ранком, поснідати в готелі „Європа“, прийняти поздоровлення від алжирців і послати візок по вбиту тварину.

Тартарен умить озброївся, прив'язав до своєї спини скатаний намет, груба жердина якого на цілий фут стриміла над його головою, і випрямившись, наче стовп, вийшов на вулицю. Боячись хоч чимнебудь викрити свої наміри, він ні в кого не розпитував про дорогу, відразу повернув праворуч, пройшов через баб-азунський критий базар, звернувши

на себе увагу сили алжирських крамарів, що, немов павуки, сиділи по кутках своїх темних крамничок, перетяв Театральний майдан, вийшов у передмістя і, нарешті — на курний Мустафинський шлях.

Рух на цьому шляху був незвичайний. Омнібуси, фіакри, візки, фури військових обозів, вози з сіном, запряжені волами, ескадрони африканських стрільців, отари мікроскопічних осликів, негрські жінки — продавниці газет, екіпажі емігрантів з Ельзаса, спагі¹ в червоних плащах... Все це з криками, співами, сурмлінням ішло в хмарах пилу між двома рядами злидених халуп, де видно було рослих магонезок, що причісувались коло дверей; шинки, повні солдатів, м'ясні крамниці, шкуродерні.

— І що там верзуть вони мені про свій схід? — подумав славетний Тартарен, — та тут турків менше, ніж у Марселі.

В цю хвилину коло нього, витягуючи свої довгі ноги й надимаючись, наче індик, пройшов пречудовий верблюд. Серце Тартарена закалатало швидше.

— А, вже й верблюд! Значить і леві недалеко. І, дійсно, через п'ять хвилин він побачив цілий загін мисливців на левів, що з рушницями за плечима йшли проти нього.

— Негідники! — сказав до себе наш герой, розминаючись з ними, — оце йти на левів цілою бандою та ще й з собаками! — Йому бо й на думку не спадало, що в Африці можна полювати на щось інше, крім левів. Проте у мисливців були такі добрячі обличчя колишніх комерсантів, а їхній спосіб полювати на левів з собаками і з ягдташами² здавався таким патріархальним, що трохи заінтригований тарасконець визнав за потрібне звернутися до одного з них:

— А що, до речі, полювання добре?

¹ Спагі — французька кавалерія в Африці, набрана з тубільців, під командою офіцерів — французів.

² Ягдташ — торбина, куди мисливці кладуть убиту ними дичину.

— Не погане,— відповів той, з острахом поглядаючи на солідне озброєння тарасконського вояки.

— Ви вбили їх?

— Авжеж, і чимало. Дивіться,— і алжірець показав на свій ягдташ, повнісінький кроликів та бекасів.

— Як... Та хіба ж ви складаєте їх у ягдташ?

— А куди ж, на вашу думку, їх класти!

— Та... так значить вони зовсім маленькі?

— Є маленькі, а є й' більші,— відказав стрілець, і, поспішаючи додому, побіг наздоганяти своїх товаришів.

Відважний Тартарен з подиву так і прикипів на місці. Та це — жарти,— вирішив він, поміркувавши трохи,— вони нічого не вбили, і, заспокоївшись, по-дався далі.

Будинків на шляху ставало дедалі менше. Перехожих — також. Надходила ніч, речі ставали неясними. Тартарен Тарасконський пройшов ще з півгодини і, нарешті, став. Була вже ніч, глупа ніч, без місяця, засіяна зірками. На дорозі — ні живої душі. Не зважаючи на це, наш герой зрозумів, що леви — не дилжанси і навряд чи люблять ходити великими шляхами. Він збочив і повернув у поле, на кожному кроці потрапляючи в рівчаки, в будяки, в якісь кущі... Пусте! Він ішов собі далі. Аж раптом!

— Стій! Тут тхне левами,— сказав собі Тартарен і втягнув носом повітря.

Розділ V

Бах! Бах!

То була велика, безлюдна пустиня, вся вкрита настовбурченими химерними східними рослинами, подібними до якихсь страшних звірів. Тінь їх при

непевному зоряному світлі неймовірно збільшувалась і простягалась по землі в усі боки. Праворуч — важка, невиразна гірська маса, чи не Атлас? Ліворуч — глухо гурчало невидиме море... Така місцевість мусить приваблювати хижаків...

Поклавши одну рушницю перед собою, держачи другу в руках, Тартарен Тарасконський став на

Тартарен Тарасконський прислухався...

коліно і прислухався... Він дослухався годину, другу... Нічого... Тоді він пригадав із своїх книжок, що знамениті мисливці на левів ніколи не ходили на полювання без маленького козеняти. Те козеня прив'язували недалеко, а потім примушували його кричати, тягнучи за лапу шворкою. Не маючи козеняти, тарасконець вирішив спробувати наслідувати його голос і сам заходився мекати: — ме! ме!

В глибині душі, як уже казати правду, наш тарасконець побоювався таки трохи, щоб його і справді

не почув лев, і через те спершу мекав стиха, але побачивши, що нікого нема, замекав голосніш: ме! ме! ме! Знову нічого. Роздратований мисливець посилив свій голос і, нарешті, замекав так, що цапеня стало здаватися биком.

Несподівано, за кілька кроків перед ним, з'явилося щось чорне й велетенське.

Тартарен замовк. Воно нахилилось, обнюхувало землю, плигало, качалось, кидалося бігти галопом, потім поверталось і враз зупинялося... Безперечно, це був лев; тут не могло вже бути ніякого сумніву. Ясно видно було його чотири короткі лапи, його потужну шию і двоє очей, величезних очей, що аж горіли в темряві. Влучай! Бах! Бах! І все. Стрілець зараз же відстрибнув назад і стиснув у кулаці свій мисливський ніж.

На постріл тарасконця відповіло жахливе ревіння.

— Готово! — гукнув Тартарен і, звівшись на свої дужі ноги, нагодився стрінуги тварину, але та дістала вже більше, ніж їй належало і, голосно ревучи, помчала кар'єром. Тартарен, проте, не рушав з місця. Він чекав на самицю... Завжди, як в його книгах.

Та, на лихо, самиця не з'являлась. Через дві чи три години Тартарен стомився ждати. Земля була вогка, ніч ставала свіжою, з моря подував пронизливий вітер.

— Чи не поспати тим часом до ранку? — сказав сам собі Тартарен і хотів використати свій намет, щоб запобігти ревматизмові. Але де там у чорта! Той намет був такої дотепної системи, такої дотепної, що напнути його він ніяк не спромігся.

Даремно цілу годину змагався з ним і упрівав Тартарен. Клятий намет не розгортався. Є зонтики, що саме під зливу, собі на потіху, беруть вас на такі жарти. Знеможений тарасконець жбурнув свій прилад на землю і ліг зверху, лаючись, як справжній провансалець.

— Та, та, ра, та... Тарата!

— В чім річ? — скрикнув Тартарен, вмить прокинувшись.

То в казармах Мустафи грали зорю сурми африканських стрільців. Здивований убивця левів протер собі очі. А він думав, що лежить у самому центрі пустині. Знаєте, де він лежав? На грядках артишоків і між грядками капусти з одного боку та буряків — з другого.

В його Сахарі росла городина... Зовсім поблизу, на чепурному зеленому схилі Верхньої Мустафи, вилискували ранішньою росою білі алжирські вілли, нагадуючи околиці Марселя.

Буржуазно-городній характер цього дрімотного краєвиду дуже вразив і розсердив бідолоху.

— Вони з'їхали з глузду! — подумав він. — Садити артишоки коло самісінького лева... бо я ж не мав... леви заходять сюди... І ось найкращий доказ.

Доказом були калюжі крові, що залишив по собі звір, тікаючи. Нахилившись до цієї кривавої стежки, з револьвером в руці, увесь час напоготові, відважний тарасконець, переходячи від артишока до артишока, вийшов на невеличкий лан, засіяний вівсом. Там, на потолоченій траві, в калюжі крові, з широкою раною на голові лежав на боці... вгадайте хто?..

— Та хто ж? Звичайно, лев!

Ні, осел! Один із тих маленьких ослів, що їх так багато в Алжирі і яких звать там віслюками.

Розділ VI

З'явлення самиці. — Жахлива баталія. — „Зустрічі кроликів“

Першим рухом Тартарена, тільки він побачив свою нещасну жертву, був рух досади. Та й справді різниця між левом і віслюком — чимала! Другий

рух його був виявом жалю. Бідний віслук був такий гарненький і виглядав так симпатично! Його боки, ще теплі, здіймались і опускались наче хвилі. Тартарен став навколішки і кінчиком свого алжирського пояса намагався затамувати кров бідної тварини. І не можна уявити собі зворушливішої картини, як видовище цієї великої людини, що клопоталась коло цього маленького осла.

Відчувши шовковистий дотик пояса, віслук, в якому залишалося ще на копійку життя, розплющив трішки одне своє велике сіре око і двічі чи тричі ворухнув довгими вухами, немов хотів промовити: „дякую! дякую!“ Потім остання конвульсія пробігла всім його тілом від голови до хвоста, і віслук за-дубів.

— Чорнявенький! Чорнявенький! — несподівано закричав здушений тривогою голос. Одночасно задвиготіли сусідні кущі... Тартарен ледве встиг схопитись і приготуватися... То наближалась самиця.

І ось вона з'явилась, ревуча й жахлива, в образі старої буркотливої ельзаски в косинці, озброєної великим червоним зонтиком. Вона кликала свого осла, і луна від її криків ішла по всьому Мустафинському шляху. Безперечно, для Тартарена краще було б мати справу з найлютішою левицею, ніж з цією злющою жінкою. Даремно намагався сердечний пояснити їй, як усе це сталося, як він прийняв Чорнявенького за лева... Стара думала, що він глузує з неї і, енергійно вигукуючи лайку заторохтіла по спині нашого мисливця своїм зонтиком. Тартарен, трохи зніяковілий, оборонявся як умів, і, відбиваючи удари карабіном, захеканий та впрілий, плигав коло неї, репетуючи:

— Стривайте, мадам, зачекайте ж бо, мадам!..

Та куди там! „Мадам“ нічого не чула і сила її вдарів добре доводила це.

На щастя, на бойовищі об'явилась третя дійова особа. То був чоловік ельзаски і сам ельзасець, а

до того ж іще корчмар, який дуже добре умів рахувати. Побачивши, з ким має справу, і зрозумівши, що вбивця залюбки заплатить за жертву, він обеззброїв свою дружину, і всі порозумілися.

Тартарен оборонявся як умів, відбиваючи удари карабіном.

Тартарен дав їм двісті франків. Осел коштував не більше десяти. То була звичайна ціна їх на арабському ринку. Потім безталанного Чорнявого поховали під фіговою пальмою, і ельзасець, якому тарасконські золоті повернули добрий настрій, запросив

нашого героя пропустити чарчину в його корчмі, що стояла недалеко на битому шляху.

Мисливці з Алжіра приходили туди снідати щонеділі, бо рівнина та мала чимало дичини, і на два льє довкола міста не знали багатшої на кролі місцевості.

— А леви? — спитав Тартарен.

Ельзасець поглянув на нього дуже здивований — леви?

— Авжеж, леви... чи часто ви їх бачите? — повторив бідолаха вже з меншою упевненістю.

Корчмар зайшовся сміхом.

— А, так, так! ну й вигадали... леви... з якої ж то речі? .

— Значить, їх немає в Алжірі?

— Я, їй-бо, ніколи не бачив їх, дарма що живу тут уже двадцять років. Десь, правда, я чув про них... чи то читав у якомусь журналі. Та тільки це значно далі... там... на південь.

Саме в цей час вони підійшли до корчми, звичайної, як десь у Ванві чи в Пантені, з більярдними киями, намальованими по стінах, з висхлою гілкою над дверима і з скромною вивіскою:

Au rendez-vous des lapins¹

— ... Молодців! О, Бравіда, який спогад!

Розділ VII

Історія з омнібусом, мавританкою та чотками з жасмінових квітів

Ця перша пригода могла збентежити кого завгодно, але такого молодця, як Тартарен, не легко було збити з пантелику.

¹ Гра слів — франц. мовою „lapin“ — кролик, жартівливо — молодець. Напис на вивісці — „Зустрічі кроликів“, Тартарен читає: „Зустрічі молодців“.

— Леви на півдні,— подумав наш герой,— гаразд, поїдьмо на південь!

І проковтнувши останній кусок, він устав, подякував господареві, обняв, забувши все, стару, пролив останню сльозу над нещасним Чорнявим і швиденько попрямував назад до Алжіра, твердо ухваливши зараз же пообв'язувати свої скрині і того самого дня вирушити на південь.

На нещастя, Мустафинський шлях, здавалося, став довший, ніж був учора. Сонце пекло нестерпно, вітер здіймав хмари куряви, намет муляв плечі. Тартарен, не почувуючи в собі сили пішки дійти до міста, знаком спинив перший омнібус, що проходив мимо, і вліз усередину.

Ах, бідний Тартарен Тарасконський! Куди краще було б для його імени та для його слави, якби він не входив у цей нещасний екіпаж, а ішов далі пішки, бодай навіть і ризкуючи впасти під вагою спеки, намета і обох своїх двостволок...

Омнібус, коли туди зайшов Тартарен, був переповнений. В глибині його сидів, устроївши носа в молитовник, алжірський піп з рясною чорною бородою. Напроти курив грубезні цигарки молодий крамар-мавр. Поруч крамаря сидів матрос із Мальти, а ще далі—п'ять або шість мавританок у білих чадрах, крізь які видно було лише очі. Ці дами, хоч і поверталися з Абделькадерського кладовища, та, очевидно, цей сумний візит не дуже засмутив їх. Вони сміялися, торочили щось під своїми масками та їли пирожне. Тартарен звернув увагу на те, що вони придивлялись до нього з великою цікавістю. Особливо одна,—та, що сиділа якраз напроти, уп'яла свої очі в його обличчя і не відводила їх увесь час. Хоч дама ця була під вуаллю, та її великі чорні очі, пухка ручка в золотих браслетах, яка від часу до часу виглядала спід серпанку, її голос, повні грації, майже дитячі, рухи голови, все це доводило, що під серпанком тим—щось молоде, гарне, чарівне...

Бідолашний Тартарен не знав, куди й подітися. Безмовні пестоші цих прекрасних східних очей непокоїли й хвилювали його, забивали дух, йому стало то жарко, то холодно.

На довершення всього у справу встряла ще й туфля дами. Тартарен відчув, як ця манесенька туфля, неначе маленька червона мишка, забігала й закрутилась по його величезних мисливських чоботах. Що його тут робити? Відповісти на цей погляд, на це натискування? А наслідки? Східне кохання — жахлива річ. І з допомогою своєї романтичної південної уяви відважний тарасконець бачив себе без голови в руках у євнухів.¹ А мабуть, ще й гірше: його зашиють у шкіряний лантух, і він буде гойдатись у морі поруч своєї голови. Такі думки трішки охолоджували його. Тим часом маленька туфля продовжувала свої каверзи, а очі, що дивилися просто на Тартарена, розкривались наче дві оксамитові квітки і, здавалося, промовляли:

— Обірви нас!

Омнібус спинився на Театральнім майдані — там, де починалася Баб-азунська вулиця. Плутаючись у своїх широченних шароварах і з дикою грацією притискуючи до себе чадри, мавританки одна по одній виходили з омнібуса. Сусідка Тартарена вийшла остання, при чому обличчя її пройшло так близько від нашого героя, що той відчув її подих — справжній букет молодості, жасміну, мускусу та пірожного.

Тарасконець не робив уже ніякого опору. Сп'янілий від кохання і ладний на все, він кинувся слідом за мавританкою.

Зачувши шум від його амуніції, жінка обернулася, поклала палець на вуаль, немов кажучи: ш-ш!.. а другою рукою кинула йому свої ароматні

¹ Євнух — доглядач гарема — помешкання жінок в дореволюційній Турції.

чотки, сплетені з жасмінових квітів. Тартарен Тарасконський нахилився, щоб підняти їх, але ця операція взяла в нього досить багато часу, бо наш герой був таки важенький, та й зброя заважала йому чимало.

Коли він випрямився, притискуючи до серця чотки, мавританка вже зникла.

Розділ VIII

Спіть собі, леви атлаські!

Спіть собі, леви атлаські! Спіть собі спокійно по ваших лігвах серед алое¹ й диких кактусів... Раніше, як за кілька днів Тартарен Тарасконський не почне вас нищити... Все його військове приладдя — ящики із зброєю, аптечка, намет, їстівне в консервах — все це тим часом мирно спочиває в одному кутку кімнати № 36 у готелі „Європа“.

Спіть собі і не бійтеся, велетенські руді леви! Тарасконець шукає свою мавританку. Від часу тої історії з омнібусом бідоласі раз-у-раз здається, ніби його ногу, його величезну траперську² ногу, лоскоче маленька червона мишка, а морський вітер, торкаючись до його губ, завжди відгонить солодкими пахощами анісу й пирожного.

Він мусить знайти ту чарівницю.

Але це діло не легке. Розшукати в місті, де живе сто тисяч душ, особу, відому лише кольором її очей, її туфлями та ароматом її віддиху!.. Наважитись на таку справу може тільки шалено закоханий тарасконець.

Найгірше те, що всі мавританки під своїми білими чадрами схожі одна на одну. Крім того, ці дами ніколи не виходять з дому і, щоб побачити їх, треба

¹ А л о е — африканська рослина з лілійних.

² Т р а п е р — мисливець - професіонал в Північній Америці.

піднятись у верхню, арабську частину міста, де мешкають „турки“.

А то — справжня пастка, ця верхня частина міста. Маленькі, темні й вузькі вулички деруться на круту гору між двома рядами таємничих будинків, дахи яких, з'єднуючись, утворюють тунель. Низенькі двері; манюсінські, німі, сумні, заграбовані вікна; а праворуч і ліворуч — нагромаджено силу крамниць, де страшні на вигляд „турки“ з обличчям каторжників, банькати та білозубі, курять свої довжелезні люльки і стиха перемовляються, ніби змовляються про якісь злочинства.

Сказати, що наш Тартарен проходив через цю жахливу частину Алжіра ні трішки не лякаючись, значило б збрехати. Навпаки, він дуже хвилювався, і, прямуючи тими похмурими вуличками, що всю широчінь їх займало його товсте черево, наш сміливець завжди дуже стерігся, пильно вдивляючись у темряву і тримаючи пальця на курку револьвера. Як у Тарасконі, ідучи до клубу, так само й тут він на кожному кроці чекав з тилу нападу євнухів та яничарів,¹ але бажання побачити ще раз свою даму надавало йому відваги й сили велетня.

Вісім днів відважний Тартарен не покидав верхнього міста. Його бачили на варті поблизу мавританських лазень, де він чекав того часу, коли звідти цілими зграями виходять жінки, які ще здригаються й пахтять вогкістю. Іншим разом його можна було надібати коло мечеті, впрілого й захеканого... Присівши на землю, він намагався роззути свої величезні чоботи перед тим, як увійти в мусульманську святиню.

Іноді, повертаючись до готелю проти самої ночі, в розпачі, що не знайшов нічого ні коло лазень, ні в мечеті, тарасконець проходив повз маврські будинки, звідки чути було монотонні співи, приглушені звуки

¹ Яничари — добірне турецьке військо у стародавні часи.

... Наш сміливець завжди дуже стерігся, пильно вдивляючись у темряву.

гітари, гуркіт баскських¹ тамбуринів і жіноче хихикання, що змушувало його серце калатати дужче.

— Мабуть, вона там, — казав собі Тартарен.

І коли на вулиці не було нікого, він підходив до одного з будинків, брав у руки важкий молоток, що висів коло низеньких дверей, і несміло стукав. Відразу ж хихикання й співи припинялись, і за мурами чути було лише невиразне шепотіння, наче у пташнику, де спить домове птаство.

— Будьмо наготові! — думав наш герой, — зараз щось таке трапиться.

Але те, що траплялось Тартаренові найчастіше, був або добрий горщик холодної води, вилятої йому на голову, або ж лушпайки з апельсинів чи з берберійських фіг. І ніколи нічого серйознішого.

Спіть собі, леви Атласа!

Розділ ІХ

Князь Григорій Черногорський

Минуло вже два тижні, а безталанний Тартарен усе ще шукав свою алжирську даму. Дуже можливо, що він шукав би її й досі, коли б не допомогла йому доля в особі одного черногорського пана, яка сприяє всім закоханим. Сталося це так.

Взимку, щотижня в суботу ввечері, великий алжирський театр влаштовує бал у масках, такий, як буває в паризькій Grande Opéra. Це — звичайний нудний провінціальний бал. В залах народу мало — лише кілька прибуд з Казино або від Бюльє, якісь дівчата, побляклі чепуруни та п'ять чи шість праль-магонезок.

В фойє, обернених на гральні, навколо довгих зелених столів метушиться, наче у пропасниці, натовп щонайрізноманітнішого люду. Тут і тюркосоу

¹ Баски — нечисленний народ, який живе в південно-західній Франції і в північній Іспанії.

відпусти, які ставлять на карту позичені гроші, крамарі-маври з верхнього міста, негри, мальтійці, пересельці з Франції, що приїхали за сорок лье рискнути поставити на туза гроші, за які можна придбати плуг або пару волів... всі зблідлі, тремтячі, із здіпленими зубами, з блудним поглядом грача, з синцями під очима, косоокі через звичку постійно дивитись на одну й ту саму карту.

Там і суперечки, і бійки, і лайки всіх країн, і божевільні крики всіма мовами, і витягання з ножен ножів, і з'явлення сторожі, і пропажа кудись грошей.

Серед таких сатурналій¹ прийшов одного вечора розважитися великий Тартарен, шукаючи забуття і спокою своєму серцю.

Наш герой вештався серед юрми сам і думав про свою мавританку, коли раптом біля одного столу, заглушуючи крики і брязкіт золота, два розлучені голоси зняли бучу:

— А я кажу панові, що в мене нестає двадцять франків!

— Пане!

— Що, пане?

— Та чи знає пан, з ким він має діло?

— Я тільки це й хочу знати, пане!

— Я князь Григорій Черногорський, пане!

Почувши це ім'я, зворушений Тартарен пропхався крізь натовп і став у першому ряду, щасливий і гордий, що знайшов черногорського князя, шляхетного князя, з яким він познайомився на пароплаві.

На лихо, цей титул високості, що так засліпив тарасконця, не справив ні найменшого вражіння на офіцера африканських стрільців, який засперечався з князем.

— Це мені небагато промовляє, — засміявся офіцер, звертаючись до натовпу, — князь Григорій Черногорський! Хто його знає? Ніхто!..

Обурений Тартарен зробив крок уперед.

¹ Сатурналії — свята на честь бога Сатурна в стародавньому Римі. Супроводжувались пияцтвом і нездержною гульбою.

— Пробачте, я знаю князя!— рішуче сказав він найкращою тарасконською мовою.

Офіцер на одну мить глянув йому просто в очі, а потім здвигнув плечима.

— А! Це— добре. Тоді візьміть на себе половину двадцяти франків, яких немає, і не будемо більше за це говорити.

Сказавши таке, він повернувся і зник у юрмі.

Палкий Тартарен хотів був наздогнати офіцера, але князь затримав його.

— Киньте! Це— вже моє діло,— і, взявши тарасконця за руку, зараз же витяг його з зали.

Опинившись на майдані, князь зняв капелюх, простяг руку нашому героєві, і, невиразно згадуючи його ім'я, почав тремтячим голосом:

— Пане Барбарен...

— Тартарен, — несміливо пробелькотів той...

— Тартарен чи Барбарен, це маловажно. Тепер ми з вами — друзі довіку.

І вельможний чорногорець з дикою енергією труснув йому руку.

Ви розумієте, як високо занісся після того наш тарасконець.

— Князю! Князю! — повторював він сп'янілий з гордошів.

За чверть години ці два пани сиділи вже в ресторани „Під платанами“ на терасі над морем, і там, за гострим руським салатом, поливаним добрим крешійським вином, поновили своє знайомство.

Важко уявити собі щось привабливіше за того князя. Невеличкий на зріст, стрункий, з кучерявим завитим волоссям, з чисто виголеним обличчям, прикрашений сузір'ям дивовижних орденів, він мав хитрий погляд, вкрадливі рухи і досить виразну італійську вимову, що надавало йому вигляду Мазаріні,¹ тільки без вусів. Він, проте, був добре обізнаний з

¹ Мазаріні — відомий своєю хитрістю кардинал, що за перших років королювання Людовіка XIV фактично керував Францією.

романськими мовами і раз-у-раз до речі і не до речі цитував Таціта, Горація та коментарі до них.

Він нібито належав до старовинної шляхетної родини; в десять років, через свої ліберальні думки, був вигнаний з батьківщини на вимогу своїх рідних братів. Відтоді, для самоосвіти та для власної втіхи, він блукає по світу.

Оригінальний збіг обставин — князь три роки прожив у Тарасконі. Коли Тартарен висловив подив, що ні разу не бачив його ні на Еспланаді, ні в клубі, його високість ухильчастим тоном відповів, що рідко виходив з дому, і тарасконець з чемності не наважився вимагати дальших пояснень. В житті бо вельмож стільки таємничого!

А зрештою, чудова людина, цей князь Григорій! Попиваючи блідорожеве вино з Крешії, він терпляче слухав, як Тартарен розповідає про свою мавританку і, добре знаючи всіх цих дам, обіцяв зараз же знайти її.

Пили вони довго й багато — цюкались та виголошували тости на честь алжирських жінок і вільної Чорногорії.

Зовні, під терасою, грало море, і хвилі, набігаючи в пітьмі на берег, хлюпали як мокре сукно, коли його струшують. Повітря було тепле, небо — вкрите зірками, в платанах співав соловейко.

Рахунок за вечерю оплатив Тартарен.

Розділ X

Скажи мені, як звуть твого батька, а я скажу тобі ім'я цієї квітки

Та й молодці ж оці князі чорногорські!

Світанком другого дня князь Григорій був уже в кімнаті тарасконця.

— Живо, живо, одягайтесь мерщій!.. Знайдено

вашу мавританку. Її звать Бая... Двадцять років, гарненька, як квітка, і вже вдова...

— Вдова! яке щастя! — зрадів одважний тарасконець, що побоювався східних чоловіків.

— Вдова, але зате її дуже доглядає брат.

— Ах ти, чорт побери!

— Там такий лютий мавр! Він торгує люльками на базарі.

Сталася мовчанка.

— Ну, та вас такими дрібницями не залякавш,— почав знову князь,— а до того ж з цим харджизякою можна буде, мабуть, і порозумітися, купивши в нього кілька люльок. Та одягайтесь бо швидше, щасливий негіднику!

Зблідлий, зворушений, з серцем, ущерть сповненим коханням, тарасконець схопився з ліжка і запитав:

— Що ж його тепер маю робити?

— Просто написати дамі і просити в неї побачення.

— Так вона знає французьку мову? — з розчарованим виглядом спитав наївний Тартарен, що мріяв про схід без щонайменшої домішки.

— Вона не знає ні слова,— не вагаючись відповів князь,— але ви продиктуєте мені листа, а я зараз же й перекладатиму його.

— Який ви добрий, князю!

І тарасконець, замислившись, став широкими кроками мовчки походжати по своїй кімнаті.

Ви, напевно, самі розумієте, що мавританці з Алжіру не напишеш, як якійнебудь бокерській дівчині. Хвалити бога, наш герой перечитав перед тим чимало, і це дозволило йому, зливаючи індійську красномовність апашів з романів Густава Емара з „Подорожжю на Схід“ Ламартіна¹ і з далекими згадками з „Пісні пісень“,² скомпонувати найбільш східного листа. Починався він словами:

¹ Ламартін — відомий французький поет.

² „Пісня пісень“ — твір стародавнього єврейського царя Соломона.

„Наче страус у пісках...“

А кінчався так:

„Скажи мені, як звать твого батька, а я скажу тобі ім'я цієї квітки“.

Романтичний Тартарен хотів був додати до цього послання, як то роблять на Сході, ще й букет емблематичних¹ квітів, але, на думку князя Григорія, краще було б натомість купити кілька люльок в її брата. Це неодмінно пом'якшило б його жорстоку вдачу й завдало б великої втіхи дамі, яка багато курила.

— В такому разі ходім мерщій купувати люльки! — заспішив повний запалу Тартарен.

— Ні, ні, залиште це мені... Я куплю їх дешевше.

— Як... ви хочете... о, князю, князю!.. — і схвилюваний тарасконець, зніжковівши, передав свій гаманець люб'язному чорногорцеві, просячи його зробити все, аби задовольнити даму.

На жаль, хоч як щасливо розпочалася ця пригода, та посувалася вона не так швидко, як можна було сподіватися. Мавританку, здавалось, приємно вразила красномовність Тартарена, і, на три чверті вже спокушена, вона ладна була прийняти його, але брат... Брат мав якісь підозріння, і, щоб заколисати їх, довелося придбати дюжини, гроби, цілі ящики люльок.

— Що то в біса робитиме Бая з усіма цими люльками? — іноді питав себе бідолашний Тартарен, але платив, не жаліючи.

Нарешті, купивши гори люльок і виливши ріки східної поезії, він дістав дозвіл побачитися з нею.

Мені нема чого й розповідати, як калатало в тарасконця серце, коли він збирався на зальоти, і як пильно та зворушливо підстригав і напахчував свою рясну бороду стрільця кашкетів, не забуваючи

¹ Е м б л е м а — зображення, річ, що має умовний зміст.

(бо треба ж усе передбачити) покласти в кишені кастет та два чи три револьвери.

Люб'язний, як і завжди, князь брав участь у першому побаченні, як тлумач. Дама мешкала у верхньому місті. Коло дверей будинку курих цигарки молодий мавр років тринадцяти — чотирнадцяти. То й був знаменитий Алі, її брат. Побачивши двох гостей, він двічі стукнув у двері і скромно пішов геть.

Двері відчинилися. На порозі з'явилась негритьянка і, не кажучи ні слова, провела друзів через вузький внутрішній двір до невеличкої прохолодної кімнати, де на низенькому тапчані півлежала, чекаючи їх, дама... Спершу Тартаренові здалось, ніби вона менша на зріст і дебелиша, ніж його мавританка в омнібусі... Та чи й справді це вона? Але така думка промайнула лише, як блискавка, в його голові.

Жінка теж була така гарненька з своїми босими ногами і товстенькими пальчиками, що були винизані перснями; така рожева й струнка в своїй гаптованій золотом сукняній корсетці та вишиваній квітами сукні, під якою вгадувалась мила особа.

Янтарний мундштук кальяна димів у її губах, оповиваючи її всю хмарою білого диму.

Увійшовши, Тартарен притиснув руку до серця і, пристрасно поводячи очима, вклонився якнайбільш маврським способом. Бая одну мить дивилась на нього мовчки, а далі впустила свій янтарний мундштук, впала навznak, сховала обличчя між долонями, і видно було тільки, як її біла шия здригалась від нестримного сміху.

Розділ XI

Сіді - Тартрі - бен - Тартрі

Зайшовши якнебудь увечері до першого - ліпшого алжирського кафе у верхній частині міста, ви ще й тепер можете побачити там маврів, які, підморгуючи

та посміхуючись, розкажуть вам про Сіді - Тартрі - бен - Тартрі. Цей заможний і ввічливий європеєць кілька років тому жив з одною тубільною дамою — Баєю на ймення — в одному з верхніх кварталів.

Ви догадалися уже, що той Сіді - Тартрі, про якого довкола Казбаха збереглися такі приємні спогади, є не хто інший, як наш Тартарен.

Що його поробиш? У житті людини бувають періоди засліплення, помилок і легковажності. Славетний тарасконець не був винятком з цього правила, і ось чому, забувши і про левів і про славу, він протягом двох місяців сп'яняв себе східним коханням.

Він найняв у самому центрі арабського міста гарненький будиночок місцевої архітектури — із внутрішнім двором, бананами, прохолодними галереями та фонтанами. Він мешкав там далеко від будьякого шуму, в товаристві своєї мавританки і, ставши й сам з голови до ніг мавром, цілий день пихкав своїм кальяном та їв цукерки з мускусу.

Бая або лежала перед ним на тапчані і гугнявила якісь монотонні пісні, приграючи собі на гітарі, або, щоб розважити свого пана, танцювала, держачи в одній руці невеличке дзеркальце, в якому відбивались її білі зуби та чарівні гримаски.

Ця дама не знала жодного французького слова, а Тартарен — жодного арабського; тому їхня розмова інколи бувала не дуже жвава, і балакучий тарасконець спокутував тепер гріхи свого нестримного язика, що їх він накоїв у зброяра Костекальда та в аптеці Безюка.

А проте, і в цій покуті була своя принада, і Тартарен зазнавав якогось солодкого спліну,¹ мовчавши цілий день, слухаючи булькотіння кальяну, бренькіт гітари та ледве чутне дзюрчання фонтана у викладеному мозаїкою дворі.

¹ Сплін — пригнічений душевний настрій.

Кальян, лазня, любові сповняли все його життя. Вони дуже рідко виходили з дому. Іноді, посадовивши свою даму ззаду себе на круп міцного мула, Сіді-Тартрі виїздив попоїсти гранатів у садку, що його він купив на околицях. Та ніколи, абсолютно ніколи, не спускався він у європейську частину міста. Алжир з його гулящими зуавами, ресторанами, де було повно-повнісінько офіцерства, і з вічним гуркотом шабель під аркадами, здавався Тартаренові нестерпним і огидним, як кордегардія.¹

Взагалі Тартарен počував себе щасливим. А надто був задоволений з такого існування Тартарен-Санчо, що дуже любив турецьке пирожне. Тартарена-Кіхота, коли він згадував про Тараскон і про обіцяні шкіри, турбували іноді гризоти сумління... Та це тривало недовго і, щоб одігнати всі смутні думки, досить було одного погляду Баї.

Увечері до них приходив побалакати трохи про вільну Чорногорію князь Григорій. Невтомний у послугах, цей вельможа виконував у домі обов'язки тлумача, а коли бувало треба — навіть управителя, і все це даром, виключно собі на потіху. Крім нього у Тартарена бували самі „турки“. Всі ці розбійники, що своїми страшними обличчями так лякали колись Тартарена з темної глибини своїх яток, при ближчій знайомстві виявилися мирними крамарями, гаптарями, бакалійниками, виробниками люльок, скромними, мовчазними, добре вихованими людьми і першорядними курцями. Чотири, а то й п'ять разів на тиждень приходили вони до Сіді-Тартрі перебути вечір, вигравали в нього гроші, поїдали його варення і рівно о десятій годині розходилися.

Сіді-Тартрі та його вірна дружина по їхньому виході кінчали вечір на своїй терасі, великій білій терасі, що служила разом покрівлею для дома і панувала над цілим містом. Навколо — тисяча таких

¹ Кордегардія — помешкання для вартових солдат.

самих білих терас, таких спокійних під місячним світлом, спускались до моря. Морський вітер доносив звуки гітар.

Раптом у небі, наче букет зірок, ніжно вирізьблювалася гарна, чиста мелодія. На мінареті¹ сусідньої мечеті, відкидаючи білу тінь у глибоку блакить ночі, з'являвся красень муедзин,² який, виспівуючи славу алахові, виповнював усе навкруги своїм чудовим голосом.

Бая зразу ж лишала свою гітару, і її великі очі, звернені до муедзина, здавалося, з насолодою пили його молитву. Поки він співав, Бая не рухалась і тремтіла в захваті. Розчулений Тартарен дивився, як вона молиться, і думав, що лише міцна та прекрасна релігія Магомета може призвести до такого сп'яніння вірою.

Затули своє обличчя, Тараскон! Твій Тартарен збирається стати перекинчиком.

Розділ XII

Нам пишуть з Тараскона

Одної гарної днини, коли небо голубіло і з моря повівав теплий вітрець, Тартарен верхи на мулі повертався сам із своєї маленької садиби. Розкарячивши ноги над великими кошами, повними лимонів та кавунів, заколисуваний дзвоном величезних стрепен і розхитуючись всім тілом улад з ходою тварини, він їхав серед чудового пейзажа і, склавши руки на череві, на три чверті спав під впливом спеки та блаженства.

Коло самого міста його розбудив гучний оклик.

— Гей, опудало! Та це нібито пан Тартарен?

Зачувши своє ім'я і веселу південну вимову, Тар-

¹ Мінарет — башта при мечеті, звідки закликають мусульман до молитви.

² Муедзин — магометанський священик.

тарен підвів голову і забачив на два кроки від себе симпатичне, видублене сонцем обличчя Барбасу, капітана „Зуава“, який, сидючи біля дверей маленького кафе, куриє люльку і пив абсент.¹

— А, здорові були, Барбасу!— відказав Тартарен, спиняючи свого мула.

Замість відповісти, Барбасу здивовано оглянув його, а далі зайшовся таким сміхом, що Тартарен аж прикипів до своїх кавунів.

— Ах, який тюрбан, бідний мій пане Тартарен! То значить, правда, що ви, переказують, обернулися на „турка“. Ну, а маленька Бая? Що, вона й досі співає „Марко Прекрасну“?

— „Марко Прекрасну“?— обурився Тартарен,— ви повинні знати, капітане, що особа, за яку ви говорите,— цілком пристойна мавританка і не тямить ні слова по-французькому.

— Бая! ні слова по-французькому! Та звідки ви взялись?

І капітан знову приснув од сміху. Витягнене обличчя бідного Сіді-Тартрі примусило його замовкнути.

— А може це й дійсно не та... Можливо, я й помиляюсь. Тільки, слухайте, пане Тартарен, в кожному разі ви зробите краще, як будете стерегтися алжирських мавританок і різних там чорногорських князів.

Тартарен випрямився на стременах, зробивши свою звичайну гримасу.

— Князь— мій друг, капітане.

— Та добре, добре! Не сердьтесь бо. Абсент уживаєте? Ні? Чи не переказати чого від вас дома? Також ні. Тоді— щасливої дороги... До речі, приятелю, в мене є гарний французький тютюн, коли хочете, візьміть собі жменю... воно буде корисно для вас... Бо оті кляті турецькі тютюни запаморочують вам голову.

¹ Абсент — горілка.

Тут капітан заходився коло свого абсенту, а замислений Тартарен тихою ходою поїхав до свого будиночка. Хоч його правдива душа і відмовлялася вірити наклепам, та проте натяки Барбасу засмутили його, а рідна вимова й тарасконські словечки викликали в нього якісь невиразні гризоти сумління.

В помешканні він не знайшов нікого. Бая була в лазні. Чорна служниця здавалась йому бридкою, будинок — сумним. В нападі невимовної меланхолії Тартарен сів коло фонтану і став набивати люльку тютюном Барбасу. Тютюн був загорнений у клапоть „Семафора“. Коли Тартарен розгорнув газету, йому спала в очі назва його рідного міста.

Нам пишуть із Тараскона:

„Місто в розпачі. Тартарен, який поїхав до Африки убивати левів, протягом кількох місяців не подає про себе жодної звістки. Що сталося з нашим героєм-земляком? Страшно й подумати, коли знаєш, як знаємо ми, цю запальну голову, цю сміливість, цю жадобу пригод... Поглинули його, як багатьох інших, піски пустині, чи, може, загинув він в убивчих зубах якогось атласького чудища, шкіру якого він обіцяв подарувати муніципалітетові?¹ Жахлива невідомість! Крамарі-негри, що приїздили на ярмарок у Бокері, переказують, ніби вони бачили в пустині європейця, що направлявся до Тімбукту, і прикметами нагадував його. Врятуй нам, боже, нашого Тартарена!“

Прочитавши таке, тарасконець почервонів, поплотнів і затрусився. Перед його очима з'явився весь Тараскон — клуб, стрільці кашкетів, зелене крісло в Костекальда і над усім цим, наче розгорнені крила орла, ширяли величезні вуса відважного майора Бравіда.

І тоді, пригадавши, що він сидить тут на рогожі в той час, як усі вважають, що він нищить левів,

¹ Муніципалітет — міська громадська управа.

Тартарен Тарасконський відчув сором за самого себе і ревно заплакав.

Раптом герой схопився на ноги.

— На левів! на левів!

І, метнувшись на курне горище, де лежали намет, аптечка, консерви та ящики із зброєю, він витяг їх на двір.

Тартарен-Санчо помер. Лишався тільки Тартарен-Кіхот.

Переглянути все приладдя, озброїтись, одягти мисливську зброю, обути чоботи, написати два слова князеві, доручаючи йому Баю, та всунути в конверт кілька тисячних білетів, облитих сльозами,— все це взяло небагато часу. Відважний тарасконець сидить уже в омнібусі й котить Блідахським шляхом, залишивши дома негритьянку, остовпілу перед кальяном, тюрбаном, туфлями й усім мусульманським убранням Сіді-Тартрі, яке жалюгідно валяється під білими квітами на галереї.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

У ЛЕВІВ

Розділ I

Диліжанси на засланні

То був старовинний диліжанс, підбитий за колишньою модою злинялим блакитним грубим сукном з величезними вовняними кульками, від яких за кілька годин дороги набігають гулі на спині. Тартарен Тарасконський дістав місце у кутку, всередині. Влаштувавшись там якомога краще, наш герой, що збирався вдихати в себе мускусний дух великих африканських кішок, повинен був задовольнитися тим часом застарілим приємним запахом диліжанса, що якимось чудно складався з тисячі пахощів — чоловічих, кінських, жіночих, запахів шкіри, їстівного і гнилої соломи.

В диліжансі було всіх потроху. Чернець, кілька крамарів, дві якісь жінки, фотограф з Орлеансвіля. Але хоч яке то було різноманітне й чарівне товариство, наш тарасконець не мав охоти розмовляти й сидів замислений, засунувши руку під ремінь зброї, тримаючи між колін свій карабін. Наглий вїзд, чорні Баїні очі, жахливе майбутнє полювання — все це баламутило йому голову. А тут ще й патріархальний вигляд цього диліжанса нагадував Тартаренові його молоді літа; подорожі по околичних містечках, пікніки¹ на березі Рони... і викликав силу спогадів.

¹ Пікнік — позаміська прогулянка.

Помалу надходила ніч. Кондуктор запалив ліхтарі. Ржавий диліжанс скрипів, підплигуючи на своїх старих ресорах, коні бігли підтюпцем, бубонці двеленчали. Від часу до часу під брезентом на імперіалі грюкотіло якесь залізо. То було бойове приладдя.

Тартарен Тарасконський якийсь час крізь сон роздивлявся на подорожніх, що, кумедно струшувані товчками екіпажа, танцювали перед ним, неначе китайські тіні. Потім туман заволік йому очі, думки почали плутатись, і він напівпритомний чув тільки, як стогнали осі коліс та жалівся короб диліжанса.

Значев'я якийсь голос — хрипкий, надтріснутий голос — окликнув його на ймення: „Пане Тартарен! Пане Тартарен!“

— Хто це гукає мене?

— Та це ж я, пане Тартарен. Хіба не впізнали? Я — старий диліжанс, що двадцять років тому курсував між Тарасконом і Німом. А скільки разів я возив вас і ваших приятелів, коли ви їздили полювати на кашкети до Жонк'єру чи Бельгарду! Спершу я не впізнав вас через вашу турецьку шапку і через вашу товщину, та тільки ви захропли, я пригадав одразу.

— Ну, добре, добре! — промовив тарасконець трохи роздратовано, а потім, м'якшим тоном, запитав: — А що ж ви робите тут, голубчику?

— Можу запевнити вас, дорогий мій пане Тартарен, що потрапив я сюди не з доброї волі. Як тільки бокерську залізницю було скінчено, мене визнали за цілком непридатну річ і послали до Африки. І я не сам; сюди заслано майже всі диліжанси з Франції. Нас вважають за щось реакційне, і ось ми примушені тепер вікувати вік, як каторжники. Це те, що у Франції ви звете алжирською залізницею.

Диліжанс важко зітхнув і вів далі:

— Ах, пане Тартарен, як я жалкую за Тарасконом! То були чудові часи моєї молодості. Треба було бачити, як я виряджався в путь ранком! Увесь

То був старовинний дилжанс...

пимитий водою, аж блищав, з полакованими, наче новими, колесами, ліхтарі сяяли, немов два сонця, брезент завжди намащений олією. А як гарно ляскав батогом кучер! а кондуктор, у гаптованому кашкеті набакир, з ріжком на ланцюжку, єдиним помахом жбурляв на брезент імперіала свою завжди розлючену собачку, потім кидався нагору сам і гукав: „рушай, рушай!“ І коли, під звуки бубонців, фанфар і гавкотіння собак, всі мої чотири коні враз мене підхоплювали,—цілий Тараскон виглядав з вікон, пишаючись своїм диліжансом, що їхав великим шляхом.

— А яка чудова дорога, пане Тартарен! широка, добре доглянена; щокілометра—вказівний стовп; через певні інтервали—купки камінців для брукування; а з обох боків гарненькі плантації маслин та винограду. Щодесять кроків—готельчик, щоп'ять хвилин—зупинка. А пасажери? Які то хороші були люди! Мери й кюре, що їхали в Нім побачити свого префекта або єпископа; учні, що користалися з канікул; селяни у вишиваних блузах, поголені цього ж таки ранку... Нагорі на імперіалі—ви, стрільці кашкетів, завжди в доброму настрої, а ввечері, під зоряним небом, повертаючись, кожен ще й виспіває своє.

Тепер зовсім інша історія. Кого тільки я перевозжу! Якісь бусурмени, що беруться невідомо звідки і виповнюють мене всякою нечистю, негри, бедуїни,¹ солдатня, авантюристи з різних країн, колоністи в лахмітті... вони отруюють мене своїми люльками; і все це базікає такою мовою, що в ній ніхто нічого не добере. А потім, ви подивіться, як вони зі мною поведуться. Ніколи не чистять щіткою, ніколи не миють. Шкода їм мастила на мої осі... Замість колишніх моїх гарних коней—якісь арабські куцани. У них всередині наче сидить нечистий. Вони б'ються

¹ Бедуїни—мандрівні племена пустинь Аравії, Сирії та Північної Африки.

й кусаються, а біжать — то витанцьовують, як кози, та ще й копитами нищать мені передок. Лишенько, та й годі! Ось, дивіться, починається. А шляхи! Тут ще так-сяк, бо це близько від головного міста. А далі — нічого, ніякісінької тобі дороги. Їдеш, як знаєш — і горами, і долами, і через сочевицю, і через молоді пальмові гайки... Жодної визначеної наперед зупинки. Спинаються з примхи кондуктора: сьогодні коло одної ферми, завтра коло іншої.

А іноді цей ледар дасть на два льє круга, щоб заїхати до приятеля і хильнути там абсента чи вина. А потім — жени, фурмане! бо треба ж надолжити загайний час. Сонце жарить, порох аж пече. Пусте — батож щосили! Спотикавсь, мало не перекидавсь... Батож, та й годі! Перепливаєш ріки, мокнеш, застужуєшся, ледве не потопав... Батож, батож, батож! А потім, увесь у воді — і це в моїх похилих літах та при моєму ревматизмі — почувеш на вільному повітрі, на дворі якогось заїзду, де вітер дме з усіх боків. Уночі приходять шакали і обнюхують тебе, а мародери, що бояться роси, залазять грітися всередину. Ось як випадає жити, пане Тартарен... І житимеш, аж доки одного дня, попалений сонцем та поїдений нічною вогкістю, не впадеш десь на обочині, і араби підсмажуватимуть на твоїх старих останках кокосові горіхи.

— Блідах! Блідах! — вигукнув кондуктор, одчиняючи двері.

Розділ II

Де фігурує один невеличкий панок

Крізь укриті порохом матові шибки омнібуса Тартарен Тарасконський побачив майдан з гарненьким будинком супрефектури, звичайний майдан, засаджений апельсиновими деревами й оточений арка-

дами, а посеред нього — маленьких олив'яних солдатиків, що робили військові вправи в яснорожевому ранішньому тумані. У кафе здіймали віконниці. В одному кутку майдана — критий ринок, де продавали городину. Все це було дуже миле, але навіть і не тхнуло левами.

— На південь! Ще далі на південь! — пробурмотів добряга Тартарен, заглиблюючись у свій куток.

Під цей час двері екіпажа відчинились і подих свіжого повітря приніс у диліжанс з ароматом квітучих апельсинів старенького, невеличкого на зріст, сухенького, статечного панка; з поморщеним, у кулак завбільшки, личком, у коричневому сюртуці, у високім чорнім шовковім галстуку, з шкіряним портфелем і зонтиком — справжнісінький містечковий нотар.

Побачивши бойове приладдя Тартарена, панок, що сів якраз напроти нього, здавалось, надзвичайно здивувався і став розглядати Тартарена з неприємною для того цікавістю.

Коней змінили і диліжанс поїхав далі. Панок усе дивився на Тартарена. Нарешті, тарасконець розсердився.

— Це вас дивує? — спитав він, і собі уп'явши очі в його лице.

— Ні, воно заважає мені, — спокійно сказав той.

І справді, із своїм наметом, револьвером, двома рушницями в чехлах і мисливським ножом, Тартарен, не кажучи вже про його природну огрядність, займав багато місця.

Така відповідь маленького панка роздратувала його ще більше.

— Чи не думаєте ви часом, що я полюватиму на левів з вашим зонтиком? — чваньковито запитав герой.

Панок подивився на свій зонтик, лагідно посміхнувся і, проте, таксамо спокійно сказав:

— А? так ви, виходить...

— Тартарен Тарасконський, убивця левів.

І вимовляючи ці слеза, відважний тарасконець струснув, наче гривою, китицею своєї фески.

В диліжансі всі заворушилися і остовпіли.

Чернець перехрестився, перелякані жінки скрикнули, а фотограф з Орлеансвіля присунувся ближче до вбивці левів, мріючи вже про несказанну честь сфотографувати його.

Один тільки маленький панок не виявив ні щонайменшого замішання.

— А ви багато вже повбивали левів, пане Тартарен? — запитав він дуже спокійно.

Тартарен залюбки прийняв виклик.

— Чи багато я їх убив? Бажаю вам мати стільки волосося на голові.

Всі в диліжансі приснули від сміху, дивлячись на три жовтуваті волосинки, що стирчали на черепі маленького панка.

— Жахливу професію вибрали ви собі, пане Тартарен! — кинув і собі слово орлеансвільський фотограф. — Вам, певно, доводилось бувати в бувальцях. Он, цей бідний пан Бонбонель...

— А, той убивця пантер... — досить зневажливо кинув Тартарен.

— А хіба ви його знаєте? — спитав панок.

— Оттуди! Хіба знаю... Ми полювали разом більше, як двадцять років.

— Так ви, значить, полюєте і на пантер, пане Тартарен? — усміхнувся маленький панок.

— Іноді, так, для розваги, — відповів розлютований тарасконець і, піднявши вгору голову, чим остаточно завоював серця обох жінок, додав: — це зовсім не те, що полювати на левів.

— І дійсно, — пояснив фотограф з Орлеансвіля, — пантера — та сама кішка, тільки велика.

— Цілком правильно, — погодився Тартарен, радий трішки затьмарити славу Бонбонеля, а надто перед дамами.

— Вертайтесь мерщій до Тараскона, пане Тартарев.

Тут диліжанс спинився, і кондуктор, відчинивши двері, звернувся до маленького дідка:

— Ви вже приїхали, пане, — шанобливим тоном промовив він.

Панок устав, вийшов з диліжанса і раніш, як зачинити за собою двері, сказав:

— Дозвольте мені дати вам пораду, пане Тартарен?

— Яку саме, пане?

— Ось що... ви, справді, маєте вигляд порядної людини, і я хочу сказати те, що думаю... Вертайтесь мерщій до Тараскона, пане Тартарен. Ви тут тільки гаєте час. У нас, правда, лишається ще кілька пантер, та вони занадто дрібна дичина для вас. А щодо левів, так з ними вже все скінчено... Їх немає більше в Алжрі... Мій друг Шассен нещодавно вбив останнього.

По цьому маленький панок уклонився, причинив двері і, сміючись, пішов із своїм портфелем та зонтиком.

— Кондукторе, — спитав Тартарен, зробивши свою гримасу. — Хто він такий, отой чолов'яга?

— Та хіба ви не знаєте його? Це ж — Бонбонель!

Розділ III

Лев'ячий монастир

В Міланахі Тартарен Тарасконський зійшов з диліжанса, що поїхав далі на південь.

Дві доби немилосердного трясіння, дві безсонні ночі, що їх він просидів коло вікна, піджидаючи, чи не з'явиться десь край дороги величезна тінь лева, таке безсоння, безумовно, давало йому право на бодай кількагодинний відпочинок. А до того ж треба сказати, що після неприємної пригоди з Бон-

бонелем чесний тарасконець, не зважаючи на свою зброю, свою жахливу гримасу й червону феску, почував себе досить ніяково в товаристві орлеансвільського фотографа і двох панночок.

Ідучи широкими міланахськими вулицями, засадженими гарними деревами і прикрашеними багатьма фонтанами, сердега шукав готеля собі до вподоби, але це не перешкоджало йому думати про слова Бонбонеля. А що як він сказав правду? А що як в Алжирі і справді немає більше левів. Навіщо тоді стільки подорожувати, так втомлюватися?

Раптом на розі одної вулиці наш герой зіткнувся лице в лице, око в око з... з ким? Угадайте... з розкішним левом, що по царському сидів коло дверей кафе і, вилискуючи проти сонця жовтою гривною, чекав на когось.

— Що ж то вони плетуть мені, ніби тут немає більше левів? — скрикнув Тартарен, відскакуючи назад.

Почувши оклик, лев нахилив голову і, взявши в зуби дерев'яну миску, що стояла коло нього на пішоході, покірно простягнув її до остовпілого з подиву Тартарена. Якийсь араб, проходячи мимо, кинув туди монетку; лев поворушив хвостом. Тоді Тартарен зрозумів усе. Він побачив те, чого не помітив одразу від здивування — натовп кругом бідного, прирученого, сліпого лева і двох здоровенних негрів з ломаками, що водили його по місту.

Тартарен спалахнув гнівом.

— Негідники! — заgrimів він. — Оце так ви зневажаєте таку благородну тварину! — і, опинившись коло лева, рвучко видер ганебну миску з його щелеп.

Обидва негри, прийнявши Тартарена за злодія, кинулись на нього з ломаками. Зчинилася страшенна буча. Негри періжили Тартарена, жінки верещали, дівтора сміялася, якийсь старий швець гукав із своєї крамнички: „До суду його, до суду!“ навіть сліпий

лев і той намагався загарчати, і нещасний Тартарен, хоч як завзято боронився, кінець-кінцем, покотився на землю в сміття й порозкидані монети.

... він рвучко видер ганебну миску з його щелеп.

В цю мить якийсь чоловік розштовхав юрбу, нагримав на негрів, одіпхнув жінок і дітвору, підняв Тартарена, обчистив його одержу, струснув його самого і зовсім задиханого посадив на тумбу.

— Та невжеж це ви, князю? — спитав Тартарен, потираючи собі боки.

— Авжеж я, мій друже ... Діставши вашого листа,

я зараз таки припоручив Баю її братові, найняв поштовий екіпаж, пролетів п'ятдесят лье і потрапив сюди якраз вчасно, щоб вихопити вас з рук брутальних мугирів. Але скажіть мені, будь ласка, що ви тут нарobili і чому скоїлася така прикра історія?

— Воля ваша, князю, але я не міг бачити нещасного лева з мискою в зубах, зневаженого, посоромленого, виставленого на глум перед цим набродом...

— І ви помилилися, шановний мій друже. Лева того вони поважають і обожують. Це — священна для них тварина з одного великого монастиря, що його заснував триста років тому якийсь Магомет бен-Ауд і в якому виховують левів. Той монастир — справжній звіринець, повний жахливих риків і важкого духу хижаків. Ченці приручають і вчать там цілі сотні левів, а потім розсилають їх по всій Північній Африці в супроводі збірщиків. Милостиня, яку одержують збірщики, іде на утримання монастиря з мечеттю при ньому, і коли негри виявили сьогодні стільки запалу, так це тому, що, на їхню думку, за кожне су милостині, украдене або загублене з їхньої провини, їхній лев мусить негайно померти їх.

Слухаючи це неправдоподібне, а проте цілком правдиве оповідання, Тартарен Тарасконський був у захваті й гучно сопів.

— Це саме підходить мені, — підсумував він. — І нехай вже не сердиться пан Бонбонель, а в Алжирі є такі ще леви!

— Та звичайно ж є, — з ентузіазмом ствердив князь. — Ми завтра ж виберемося до Шеліфської рівнини і ви самі побачите.

— Невжеж оце ви, князю, збираєтесь полювати разом зі мною?

— А ви гадаєте, чорт побери, що я пушу вас блукати самого по Африці серед цих хижих племен, ні мови, ні побуту яких ви не знаєте?.. Ні, ні, сла-

ветний Тартарен, я вас не покину більше. Куди ви, туди і я!

— О, князю, князю!..

І щасливий, аж сяючи, Тартарен пригорнув до свого серця відважного Григорія, з гордістю думаючи, що і йому під час полювання товаришуватиме іноземний князь, як то було з Жюлем Жераром, Бонбонелем та іншими знаменитими мисливцями, що полювали на левів.

Розділ IV

Караван у поході

На другий день, з самого ранку, безстрашний Тартарен і не менш безстрашний князь Григорій у супроводі десятка носіїв-негрів вийшли з Міланаха і почали спускатись до Шеліфської рівнини. Чудова дорога йшла з гори, вся обсажена жасміном, річковими деревами та дикими олівами, обабіч її були маленькі садки і тисячі жвавих ручайців співали, стрибаючи з прискалка на прискалок... Справжній ліванський краєвид!

Обвішаний зброєю так само, як і великий Тартарен, князь Григорій вирядився ще в розкішне оригінальне мережане срібним дубовим листям кепі з золотим галуном, що надавало його високості вигляду мексиканського генерала або начальника станції десь з берегів Дунаю.

Це враже кепі дуже інтригувало тарасконця, і він несміливо попросив у князя деяких пояснень.

— Це — конче потрібний головний убір для подорожей по Африці, — серйозно відповів той і, тручи для більшого блиску рукавом козирок, поінформував свого наївного товариша про важливу роль, яку грає кепі в зносінах з арабами, і про страх, що його тільки одне це військове приладдя й може їм завдати. А тому цивільна влада приму-

шена була постачати кепі всім своїм урядовцям, від шосейного сторожа й до фінансового інспектора. Взагалі, щоб порядкувати Алжіром (так казав князь), зовсім не треба мати добру, ба навіть будьяку голову. Досить самого кепі, гарного кепі з блискучим галуном, як шапка Геслера.¹

Розмовляючи й філософствуючи так, вони з караваном увесь час ішли вперед. Носії, босоніж, з мавпимим вереском, плигали по скелях. Ящики із зброєю бряжчали. Перехожі тубільці вклонялися аж до землі перед чудодійним кепі. Там, угорі — на валах Міланаха — начальник міста, араб, що прогулювався на вільному повітрі із своєю дамою, почувши незвичайні звуки й побачивши між дерев полиск зброї, подумав, що то готується напад, звелів спустити звідний міст, сурмити збір усіх частин і зразу ж оголосив місто в стані облоги.

Гарний початок для нашого каравану!

На лихо, надвечір справи пішли гірше. З числа носіїв-негрів одного вхопило за живіт після того, як він покуштував липкого пластиру з тартаренової аптечки. Другий звалився край дороги п'яний, як ніч, од горілки з камфорою. Третій, — той, що ніс дорожний альбом, спокушений позолотою його застібок і, гадаючи, що вкраде скарби Мекки,² чкурнув просто в Сахару. Треба було обговорити становище. Караван спинився в непевній тіні старого фігового дерева і нараду розпочали.

— Я думаю, — сказав князь, даремно намагаючись розчинити пеміканову³ таблетку в удосконаленій каструлі з потрійним дном, — я думаю, що цього вечора нам слід було здихатися негрів. Як на те, недалеко арабський базар. Найкраще буде зупинитися там і придбати кілька віслюків...

¹ Геслер — за народним переказом, намісник германського імператора в Швейцарії на початку XIV ст. У м. Альдорфі виставив на жердиді капелюх і наказав усім уклонятися тому капелюхові під загрозою кари.

² Мекка — священне місто мусульман.

³ Пемікан — сушене м'ясо, зітерте на порошок.

— Ні, ні, тільки не віслюків! — енергійно перебив його великий Тартарен, що почервонів від згадки про Чорнявого.

— Невжеж ви думаєте, що такі маленькі тварини здужають тягти весь наш багаж? — додав він, хитруючи.

— Ви помиляєтесь, мій славний друже, — посміхнувся князь. — Хоч який кволий і безсилий здається вам алжирський віслюк, а проте спина в нього міцна. Та інакше він і не витримав би всього того, що йому доводиться витримувати. Спитайте арабів. Знаєте, як уявляють вони собі нашу колоніальну організацію? Зверху, кажуть, сидить пан-губернатор з великою ломакою, що нею він б'є свій штаб. Штаб, щоб помститися, б'є солдата, солдат б'є колоніста, колоніст б'є араба, араб б'є негра, негр б'є єврея, єврей б'є віслюка. А бідний віслюк підставляє спину і зносить все. Отже, ви бачите, що він видержить і ваші ящики.

— Однаково, — відповів Тартарен Тарасконський. — Я гадаю, що віслюки не пасують до загального вигляду нашого каравану. Я волів би мати щось більш східне. Ось, якби, наприклад, нам пощастило купити верблюда...

— Скільки вам буде завгодно, — сказав його високість, і караван попростував до арабського базару, що був на березі Шеліфа за кілька кілометрів звідти.

На базарі кишіла юрма в п'ять або шість тисяч обшарпаних арабів, що з гамором торгувалися, вештаючись між глечиками з чорними маслинами, горщиками з медом, торбинами з прянощами і купами сигар. Скрізь палалиognища, де підсмажували цілих баранів, з яких так і тік лій. В різницях, улаштованих на вільному повітрі, зовсім голі негри з ногами в крові і з червоними руками розрізали маленькими ножами козячі туші, повішані на жердину.

В кутку під наметом, полатаним тисячею різно-

кольорових шматків, сидів з величезною книгою і в окулярах мавр, що реєструє угоди. Ось — купа людей і крики люті: це — рулетка, де грають на збіжжя і розпорюють один одному живіт кабіли. Далі — скорпіон, собаки, ворони й мухи. Але які ж мухи та скільки їх!

Верблюдів, правда, щось бракувало. Але, нарешті, знайшли й верблюда, якого хотіли здихатись мзамбіти. То був справжній, класичний корабель пустині — лисий, сумний, з довгою, як у бедуїна, головою і горбом, що через занадто довге голодування став плескати і меланхолійно схилився на один бік.

Тартаренові верблюд здався страшенно гарним і він схотів, щоб на нього сів увесь караван. Знову це східне безумство!

Тварина впала навколішки. Приладнали ремнями скрині.

Князь уместився на шиї верблюда. Тартарена для більшої поважності посадили з його наказу на самому вершечку горба, між двома ящиками. Добре там влаштувавшись, він благородним, пишним жестом привітав увесь базар, що збігся подивитись на них, і дав знак рушати. Ах, якби могли бачити його тарасконці!

Верблюд устав, витяг свої довгі вузлуваті ноги і припустив...

Але що ж це таке? По кількох кроках Тартарен почуває, що полотніє, а його геройська феска зазнає по черзі всіх положень, в яких вона була колись за часів переїзду на „Зуаві“. Цей бісів верблюд гойдається, наче фрегат у морі.

— Князю, князю! — пробурмотів блідий, як мрець, Тартарен, хапаючись за висхий горб верблюда, — зійдімо, князю. Я відчуваю... відчуваю, що зараз збезчешу Францію.

Та куди тобі! Верблюд пішов і ніщо не могло спинити його. Поваду бігли чотири тисячі босоногих арабів, вони жестикулювали, реготалися, як

навіжені, і блищали проти сонця тисячами білих зубів.

Великий тарасконець мусів скоритися і сумно похилився на горб. Феска на його голові приймала всі, які хотіла, положення... І Францію таки було збезчещено.

Розділ V

Вечірня засідка в олеандровому¹ гаю

Хоч яка мальовнича була в них нова верхова тварина, але наші вбивці левів, зважаючи на феску, мусіли відмовитись від неї. Отже, вони знову пішли пішки, і караван поволі, маленькими переходами, посувався на південь з Тартареном на чолі, з чорногорцем в ар'єргарді і з верблюдом, навантаженим ящиками та скринями, посередині.

Експедиція тривала коло місяця.

Протягом цього місяця, шукаючи незнаходжених левів, страшний Тартарен блукав — від дуара до дуара² — по безмежній Шеліфській долині — частині того величезного, дивного французького Алжіра, де пахощі давнього Сходу змішуються з міцним духом абсенту й казарми. Цікаве видовище для очей, які вміють бачити! Дикий, розбещений народ, якому, замість цивілізації, прищеплюють пороки. Жорстока, безконтрольна влада химерних пашей, які поважно сякаються в стрічку ордена Почесного Легіона і з щонайменшої причини батожать своїх підданців по п'ятах. Безсовісний суд каді³ у великих окулярах, лицемірних перед законом і кораном,⁴ що марять про кар'єру та ордени і продають свої присуди, як

¹ О л е а н д р — рослина теплих країв.

² Д у а р — кочове селище бедуїнів.

³ К а д і — суддя духовного стану в магометан.

⁴ К о р а н — священна книга магометан.

Ісав¹ право первородства, за миску сочевиці або підсоложених кокосових горіхів. Розпусні п'яниці-старшини, колишні чистильники чобіт якогонебудь генерала Юсуфа, що обпиваються шампанським і влаштовують бенкети із смаженою бараниною в той час, як перед їхніми наметами ціле плем'я помирає з голоду і видирає у хортів залишки панської гульні.

А навкруги — лежать облогами лани, попалена сонцем трава, голі кущі, гайки низеньких кактусів і мастикових дерев. Житниця Франції... Житниця, на жаль, без жита, багата тільки на шакалів та блощиць. Усюди кинуті дуари, скрізь вештаються цілі племена, тікаючи від голоду й устеляючи трупами свою путь. Від часу до часу французьке селище із зруйнованими будинками, необробленими ланами, розлючена саранча, що поїдає все до завісок включно. А всі оті колоністи по кафе, де вони сидять за пляшкою абсенту, обговорюючи проекти реформи і конституції!

Ось що побачив би там Тартарен, якби хотів. Але, цілком захоплений своєю левиною пристрастю, наш тарасконець ішов прямо, не дивлячись ні на правий, ні на лівий бік, зосередивши погляд на почварах, яких вигадав сам і які аж ніяк не з'являлись.

Намет уперто не розгортався, пеміканові таблетки не розчинялися і караван мусів щодня увечері й ранком спинятися серед арабських племен. Завдяки кепі князя Григорія, наших мисливців скрізь зустрічали з великою радістю. Вони жили в дивних палахах старшин племен — просторих, білих будинках без вікон, де можна знайти звалені докупи кальяни, комоди з червоного дерева, смірнські килими, лампирегулятори, кедрові скрині, повні турецьких цехінів² і годинники в стилі Луї-Філіпа.

¹ Ісав — біблійський персонаж, що нібито за сочевичну юшку продав братові своє право первородства.

² Цехін — золота монета.

Скрізь на честь Тартарена влаштовували урочисті святкування. Цілі військові загони стріляли та красувались в своїх бурнусах, що вилискували проти сонця. А потім, коли стрілянина кінчалась, приходив симпатичний старшина... і подавав рахунок. Це зветься арабською гостинністю.

А левів усе не було. Їх було не більше, як на Новому мості в Парижі.

Проте наш тарасконець не зневірився. Посуваючись все далі на південь, він цілими днями шмигав по гайках, ворухив своїм карабіном між карликовими пальмами і коло кожного куща пирхав — „фр!.. фр!..“ Крім того, щодня, як лягати спати, він дві-три години сидів у засідці. Даремно! Лев не показувався.

Але одного разу, коло шостої вечора, коли караван проходив фіолетовим лісом з мастикових дерев, де в траві плігали стомлені спекою великі перепела, Тартарен Тарасконський нібито почув ті дивні рики, що до них він стільки разів прислухався в Тарасконі, стоячи за Мітеновим баракком, Тільки вони доносилися здаля, були невиразні і розгублювались через вітер.

Спершу наш герой подумав, що марить... Але за хвилину все ще далекі, але вже виразніші, рики поновилися. Тепер уже й верблюд розібрав їх серед собачої гавкотні в дуараж, що долинала звідусюди. Його горб з переляку здригнувся, і ящики з консервами та зброєю задзвеніли.

Не було ніякого сумніву. Це — лев! Живо, живо на засідку! Жодної хвилини не можна гаяти!

Зовсім близько від них був марабу (надгробок-могила) з білим верхом, великими жовтими туфлями небіжчика в ніші над дверима й навішаними по стінах полами бурнусів, золотими нитками, рудими волосинками та іншими обітницями. Тартарен Тарасконський умістив туди свого князя з верблюдом, а сам пішов у засідку. Князь Григорій хотів був товаришувати йому, але тарасконець відмовився —

він волів зустрітися з левом віч-на-віч. А втім, про всякий випадок, він просив його високість не віддалятися і з обачності доручив йому свій портфель, повний цінних паперів і банкових білетів, що їх лев міг би подріпати пазурами. Після того наш герой пішов шукати собі місця.

На сто кроків перед марабу, на березі майже цілком висхлої річки, у вечірній сутіні мерехтів олеандровий гайок. Тут саме й засів Тартарен; опустившись за деревом на одне коліно (як того вимагали правила) та встромивши в прибережний пісок свій великий мисливський ніж, він з карабіном у руці почав чекати.

Настала ніч. Рожеві фарби природи перейшли у фіолетові, потім — у темносині. Внизу, між гальками, як ручне дзеркальце, блищала невеличка калюжа, де пили воду хижакі. На схилі того берега біліла стежка... витолочена лапами хижаків у хащах мастикових дерев. Тільки подивитись на цю таємничу стежку — вже брав дрож. Додайте до цього невиразний гамір африканської ночі: хруст гілля, бархатні кроки тварин навкруги, розсипчасте виття шакалів; а вгорі, над головою, на сто, на двісті метрів над вами — табуни журавлів, що, пролітаючи, кричать наче дитина, яку ріжуть — і ви погодитесь, що хвилюватися було чого!

Був схвильований і Тартарен. І навіть дуже. Зуби в бідолахи клацали, а приклад рушниці стукав, як кастаньети, об колодку встромленого в землю мисливського ножа. Що ж ви хочете? Не кожного вечора буває належний настрій, та й у чім полягала б заслуга героїв, якби вони ніколи не зазнавали страху?

Отже Тартарен боявся і боявся весь час. Проте, він добре тримався годину, другу, але й геройство — не безмежна річ. Раптом тарасконець чув, як біля нього по висхлому річищу хтось іде, котяться гальки. На цей раз переляк підхопив його з землі. Він двічі наосліп стріляє в п'ятьму і щодуху відступає

до марабу, залишивши свій ніж стирчати в піску, як спогад про найбільшу паніку, що будьколи охоплювала душу приборкувача хижаків.

— Сюди, князю, сюди! Лев!

Мовчанка.

— Ви тут, князю?

Князя там не було. На білому надгробку при місячному світлі відбивалась лише дивовижна тінь верблюжого горба. Князь Григорій утік, забравши з собою портфель і банкові білети. Його високість уже цілий місяць дожидав такої нагоди.

Розділ VI

Нарешті!..

Тільки на другий день, прокинувшись на світанку після такої повної пригод трагічної ночі, наш герой остаточно переконався, що і князь і гроші зникли безповоротно. І лише тоді, побачивши себе самого в цьому білому надгробку, зраженого, пограбованого, залишеного в диких алжирських нетрах з одnogорбим верблюдом і кількома дрібними монетами в кишені, Тартарен уперше зневірився. Він зневірився в Чорногорі, він зневірився в приятні, він зневірився в славі, він зневірився навіть у левах; і тоді великий чоловік зайшовся гірким плачем.

І ось в той час, як він, замислившись і схиливши голову на руки, сидів коло марабу з карабіном на колінах, а верблюд, стоячи поруч, співчутливо дивився на нього, хащі напроти раптом заворушились, і остовпілий Тартарен побачив на десять кроків від себе велетенського лева. Витягши вперед голову, він рикав так жахливо, що затрусилась не тільки позавішувані дрантям стіни марабу, а й туфлі святого, які стояли в ніші.

Один Тартарен не затрусився.

— Нарешті! — скрикнув він, схопившись і при-

кладаючи до плеча рушницю. — Бац! Бац! Пф! Пф! І все... Лев дістав дві розривні кулі в голову... Протягом якоїсь хвилини на розпеченому фоні африканського неба видно було цілий феєрверк з розбризаного мозку, димучої крові та рудого руна. Потім усе впало на землю, і Тартарен уздрів... двох розлючених здоровенних негрів, що бігли до нього, піднявши вгору свої ломаки. То були два міланахські негри.

Ой, лихо! Тарасконські кулі вбили бідного сліпого прирученого лева з монастиря.

На цей раз Тартаренові пощастило. Сп'янілі від фанатичного гніву негри — збирачі милостині — безперечно, пошматували б його на куски, якби доля не послала йому на поміч ангела-визволителя в особі польового сторожа з Орлеансвільської громади, що проходив недалеко з шаблею під пахвою.

Коли негри побачили урядове кепі, їхній гнів враз угамувався. Спокійно і велично, як і личить урядовцеві, сторож склав протокол, звелів покласти на верблюда те, що залишилось від лева, наказав позивачам та позваному йти за ним і попрямував до Орлеансвіля, де все передано в судову камеру.

Процес був довгий і жахливий.

Після Алжіра тубільних племен, Тартарен познайомився з не менш чудернацьким і страшним Алжіром міст, його судовою владою та адвокатами. Він познайомився з несправедливим правосуддям, що обробляє діла в глибині кафе, з безпутством людей закону, із справами, що тхнуть абсентом. Він познайомився з судовими приставами, з адвокатами комерційного суду, різними агентами... з усією паперовою саранчою, що, зголоднівши, поїдає колоніста разом з халявами його чобіт і згризає його листок по листку, як маїсове зілля.

Насамперед треба було встановити, де вбито лева — на землі, що належить цивільній владі, чи військовій. В першому випадку справа підлягала

Спокійно і велично, як і личить урядовцеві, сторож склав протокол.

комерційному трибуналові, в другому — її мав розглядати військовий суд. При самому слові „військовий суд“ вразливий Тартарен бачив уже себе розстріляним коло мурів фортеці або зогнилим на споді якоїсь ями для збіжжя.

Найгірше те, що в Алжирі дуже неясно визначена належність території до тої чи іншої влади. Кінець-кінцем, після місяця біганини, інтриг і чекання під сонцем на дворах арабських установ, було встановлено, що коли, з одного боку, лева вбито на військовій території, то з другого — Тартарен стріляв на землі, що підлягала цивільній владі. Отже справу розглядали в цивільному суді і нашого героя присуджено тільки до двох з половиною тисяч франків штрафу, крім судових витрат.

Але як сплатити їх? Кілька піастрів,¹ що їх не вкрав князь, давно вже витрачено на гербовий папір і на абсент для судійських.

Нещасний убивця левів мусів був спродати вроздріб карабін по карабіну, ящик із зброєю. Він продав кинджали, малайські ножі, кастети... Один бакалійник купив у нього консерви. Аптекарь — залишки липкого пластиру. Велетенські чоботи разом з удосконаленим наметом опинилися в крамниці антиквара, що визначив їм ціну, однакову з кохінхінськими² рідкощами. Сплативши все, Тартарен залишився з лев'ячою шкурою та з верблюдом. Шкуру він старанно запакував і послав до Тараскона, на адресу відважного майора Бравіда (ми незабаром побачимо, що сталося з цими славними останками), а верблюда передбачав використати для повороту до Алжіра. Тільки він не збирався їхати на ньому, а хотів продати, щоб купити квитка на диліжанс — і це є найкращий спосіб подорожувати верблюдом. На жаль, ця тварина не належала до легко-лік-

¹ Піастр — турецька монета, вартістю коло 10 коп.

² Кохінхіна — провінція в південній частині Індю-Китая.

відних¹ цінностей, і ніхто не давав їм за неї й півкопійки.

А проте Тартарен ухвалив добратися до Алжіра за всяку ціну. Йому кортіло побачити блакитну корсетку Баї, свій дімок, свої фонтани і відпочити серед білих квітів галерей, доки прийдуть гроші з

Чудна тварина поchtиво пішла за ним...

Франції. Отже наш герой не вагався і засмучений, але повний рішучості, подався пішки, невеличкими переходами, без копійки в кишені.

У цій подорожі верблюд не кидав Тартарена. Чудна тварина пройнялася незрозумілою ніжністю до свого господаря і, коли він вирушив з Орлеансвіля,

¹ Ліквідні цінності — цінності, що їх легко продати.

почтиво пішла слідом за ним, пристосовуючи свою ходу до його і не відходячи від нього ні на крок.

Спершу це зворушило Тартарена. Така вірність, така непохитна відданість припали йому до серця, а до того ж і тварина була дуже вигідна і нічим не годувалася. Проте, за кілька днів меланхолійний попутник, що нагадував своєю присутністю всі попередні невдачі, став надокучати Тартаренові. Далі він почав сердитися на верблюда за його сумний вигляд, за горб, за хитку, як у гусака ходу, і, нарешті, так розізлився, що думав лише про те, як би позбутися його; але верблюд тримався вперто. Тартарен пробував загубити його; верблюд знаходив Тартарена. Тартарен пробував бігти; верблюд біг ще швидше. „Геть від мене!“ кричав Тартарен і жбурляв у нього каміння. Верблюд спинявся, сумно дивився на Тартарена, а потім виряжався у путь і завжди наздоганяв його. Тартарен мусів скоритися.

І тільки за вісім довгих днів дороги, коли запошений і знесилений тарасконець здаля побачив серед зелені перші білі тераси Алжіра, коли потім опинився в передмісті, на галасливому Мустафинському авеню між зуавами, біскрійцями та магонезами, які кишали кругом і з цікавістю розглядали верблюда, терпець йому раптом увірвався. „Ні,— сказав Тартарен,— це — неможливо. Я не хочу входити в Алжир з такою животиною“. І скориставшись з тиску екіпажів, він дав круга в поле й заховався там у рівчаку.

За хвилину він побачив, як над його головою, по шосе широкими кроками промчав верблюд, схвилювано витягаючи шию.

Тоді, неначе позбувшись великого тягару, герой виліз із свого сховища й повернувся в місто бічною стежкою, що йшла вздовж муру його маленького маєтку.

Розділ VII

Катастрофа за катастрофою

Підійшовши до свого мавританського дому, Тартарен остовпів. Вечоріло. На вулиці не було нікого. Крізь низенькі двері-арку, що їх забула зачинити негритянка, чути було реготню, брязкіт склянок, ляскання пробок з пляшок шампанського і жіночий голос, що, здіймаючись над усім цим приємним гармидером, весело та чисто співав:

Чи любиш ти, Марко Прекрасна,
Танцювати в заквітчаних залах.

— Ах, чорт побери!— скрикнув наш тарасконець, пополотнівши, і прожогом метнувся у внутрішній двір.

Нещасний Тартарен! Яке жахливе видовище чекало його... Під склепінням галереї, серед пляшок, пирожного, порозкиданих подушок, люльок, тамбуринів¹ і гітар стояла Бая. В сорочці з сріблястого серпанку і широких блідорожевих шароварах, в кашкеті морського офіцера набакир, вона співала „Марко прекрасну“. Коло її ніг на рогожі сповнений кохання і варення сидів капітан Барбасу, безчесний капітан Барбасу, і аж качався від сміху, слухаючи її.

Поява Тартарена — схудлого, змарнілого, запорошеного, з горящими очима, з настобурченою феською вмить увірвала цю милу турецько-марсельську оргію.² Бая скрикнула, немов перелякана левретка,³ і побігла рятуватись у будинку. Барбасу, ані трішки не зникновівши, звернувся до Тартарена і, сміючись, сказав:

— Ну, як це вам, пане Тартарен? Тепер ви й самі бачите, що вона знає французьку мову.

¹ Тамбурин — бубон.

² Оргія — релігійні обряди в давніх римлян на честь бога Вахса, супроводжені пияцтвом. Гульня з рванутою.

³ Левретка — невеличка хатня собачка, подібна до хорта.

— Капітане! — ступив уперед розлючений тарасконець.

— Казала я тобі, мій любий, що він повернеться! — із задерикуватим жестом, справжньою марсельською говіркою гукнула мавританка з галереї другого поверху. Бідолаха аж сів на тамбурин. Його мавританка знала навіть марсельську говірку!

— Я, пригадуєте, радив вам стерегтися алжирських жінок, — повчально промовив капітан Барбасу. — Це так само, як і з вашим чорногорським князем.

— А ви знаєте, де князь? — підвів голову Тартарен.

— О, недалечко. Він п'ять років мешкатиме в гарненькій мустафинській в'язниці. Його злапали на крадіжці. А проте це для нього не першина. Його високість уже раз просидів три роки десь у центральній в'язниці... А, дозвольте, чи не в Тарасконі?

— В Тарасконі! — скрикнув Тартарен, збагнувши все. — Тому то він і знає лише одну частину міста.

— Безперечно... Тараскон, як його видно з вікон центральної в'язниці. Ах, бідний мій пане Тартарен! В цій вражій країні треба добре придивлятися до всього, щоб не зазнати лиха. Ось, наприклад, ваша історія з муедзином...

— Яка історія! Який муедзин?

— Ну, здрастуйте! Та той же муедзин... напроти... що залицявся до Баї... Про це навіть одного дня написали в газеті, і всі алжирці добре таки посміялися... Це той негідник муедзин, що, виспівуючи на мінареті свої молитви, під самим вашим носом признавався в коханні до Баї і викликав її на побачення, вигукуючи ім'я аллаха.

— Виходить, тут усі такі паскуди! — заричав безталанний Тартарен.

Барбасу заспокоїв його жестом філософа.

— Це, голубе мій, нові країни. Ну, та однаково!

Коли ви мені вірите, вертайтеся мерщій до свого Тараскона.

— Вертайтеся... Легко сказати — вертатись. А гроші? Ви, значить, не знаєте, як вони обскубли мене в пустині.

— Це пусте! — відповів, сміючись, капітан, — „Зуав“ відходить завтра і, коли хочете, я приставлю вас додому. Так вам підходить, колего? Тоді вам лишається одне тільки — ось кілька пляшок шампанського, половина коржа... сідайте... і забудьмо про старе.

По хвилині вагання, якого вимагала його гідність, тарасконець наважився і сів. Вони докнулись. На дзенькіт посуду до них зійшла Бая, проспівала кінець пісеньки про Марко Прекрасну, і бенкет затягся далеко за північ.

Коло третьої години ранку Тартарен, провівши свого друга капітана, з легкою головою і обважнілими ногами повертався додому. Проходячи біля мечеті і згадавши про муедзина та його вигадки, Тартарен усміхнувся, і гарна ідея помсти спала йому на думку. Двері були відчинені. Він увійшов, пройшовся довгими, устеленими рогожами, коридорами, піднявся сходами, піднявся ще і опинився в невеличкій турецькій молільні, де залізний ліхтар на стіні, колихаючись, гаптував по стінах химерні тіні.

На тапчані, у високому тюрбані, сидів муедзин у своїй білій рясі і з люлькою у руках. Він побожно дудлив абсент, що стояв перед ним у великій склянці, і чекав на той час, коли годиться закликати вірних до молитви. Побачивши Тартарена, муедзин з переляку випустив свою люльку.

— Ні слова, панотче! — промовив тарасконець, мавши вже певний план. — Живо давай сюди тюрбан і рясу.

Турецький священник затрусився й віддав рясу і тюрбан. Тартарен убрався в них і поважно поліз на площадку мінарету.

Оддаль миготіло море. Білі покрівлі виблискували проти місяця. Морський вітер доносив ледве чутні звуки кількох запізнілих гітар. Муедзин з Тараскона

Ла алла іль алла ... Магомет — старий шарлатан.

на хвилину замислився, а потім підніс руки вгору й почав вигукувати крикливим монотонним голосом:

— Ла алла іль алла...¹ Магомет — старий шарлатан. Схід, коран, паші, леви, мавританки... всі

¹ Ла алла іль алла — початкові слова мусульманської молитви.

вони не варті й шеляга. Немає більше турків, є тільки самі шахраї... Хай живе Тараскон!

І на дивну мішанину арабської з провансальською, що її славетний Тартарен кидав на всі сторони — до моря, до міста, до рівнини, до гір — на його веселе тарасконське блюзнірство відповідали, перелітаючи від мінарету до мінарету, чисті, поважні голоси інших муедзинів, а всі інші вірні верхнього міста побожно били себе в груди.

Розділ VIII

Тараскон! Тараскон!

Полудень. „Зуав“ димує, готуючись відійти. На горі, на балконі кафе „Валентін“, офіцери наставили підзорну трубу і підходять по старшинству, з полковником на чолі, глянути на щасливий корабель, що йде до Франції. Це — велика розвага для місцевого офіцерства... Внизу іскриться рейд. Старі гармати, повкопувані в землю вздовж набережної, виблискують проти сонця. Пасажири поспішають. Біскарці і магонези вантажать у човни багаж.

У Тартарена Тарасконського багажу немає. Ось він у супроводі свого приятеля Барбасу спускається Морською вулицею через маленький базар, повний бананів та кавунів. Невдаха залишив на мавританському березі свої ящики із зброєю та свої ілюзії, а тепер, заклавши руки в кишені, збирається плисти до Тараскона. Ледве встиг він плігнути в капітанську шлюпку, як з гори — з майдану — прожогом біжить до них якась задихана тварина і галопом кидається просто до Тартарена. Це — верблюд, незрадливий верблюд, що протягом двадцяти чотирьох годин шукає свого господаря по всьому Алжіру.

Тартарен, уздрівши верблюда, міниться на лиці і вдає, ніби не знає його. Але верблюд упертий. Він мотається по набережній, кличе і ніжно ди-

вється на свого друга. „Візьми мене“, здається, промовляють його очі, „візьми мене в човен і одвези далеко, далеко від цієї бутафорської¹ Аравії, від цього смішного Сходу з його паровозами та диліжансами, де мені — нещасному дромадерові² — нема чого робити. Ти — останній турок; я — останній верблюд, а нам не слід кидати один одного, мій Тартарен...“

— Що це — ваш верблюд? — питається капітан.

— Нічого подібного, — відповідає Тартарен, тремтячи від думки про своє з'явлення в Тарасконі з таким кумедним³ почетом.

І зрікшися товариша своїї недолі, він ногою відпихав човна від алжирського берега... Верблюд обнюхує воду, витягує шию, тріщить всіма своїми суглобами, як ошпарений, кидається в море за човном і разом з ним пливе до „Зуава“. Його вигнута, як лук, спина скидається на велику тикву, а довга шия стримить над водою, як ніс триреми.³

І човен і верблюд одночасно допливають до пакетбота.

— А таки шкода цього верблюда, — каже, розчулившись, капітан Барбасу. — Мене бере охота взяти його з собою, а в Марселі я подарую його зоологічному саду.

З допомогою блоків та канатів верблюда, який обважнів від морської води, втягнуто на палубу, і „Зуав“ вирушив у путь.

Тартарен обидва дні переїзду перебував сам у своїй каюті. Воно й погода була непогана, і фесці не довелося б багато страждати, але вражий верблюд, як тільки його господар з'являвся на палубі, так і впадав коло його з своєю смішною уважністю. Ви ніколи не бачили верблюда, що так незграбно привертав би увагу до якоїсь людини.

¹ Бутафорський — підроблений, несправжній.

² Дромадер — одногорбий верблюд.

³ Трирема — велике веслове судно в давніх середземно-морських народів, де гребці сиділи в три поверхи.

Виглядаючи від часу до часу з ілюмінатора каюти, Тартарен спостерігав, як помалу блякнули блакитні фарби алжирського неба, і, нарешті, одного ранку, він мав щастя почути, як у сріблястому тумані заспівали всі марсельські дзвони. Приїхали... „Зуав“ об'якорився.

Верблюд біг за поїздом.

Наш герой, що не мав жодного багажу, ні слова не промовивши, висадився на землю, поспішно пройшов Марселем, увесь час боячись переслідування верблюда, і передихнув лише тоді, як опинився у вагоні третього класу, що швидким ходом повіз його до Тараскона... Та то тільки була гадана безпека! Не встиг поїзд одійти і двох льє від Марселя, як всі повистромляли голови з вікон. Галасують, дивуються. Тартарен дивиться й собі і... що ж він бачить? Верблюда, невідчепного верблюда, що біг по рейках за поїздом і ні на крок не відста-

вав від нього. Сторопілий Тартарен забився в самісінький куток і заплющив очі.

Він сподівався, що після такої катастрофічної подорожі йому пощастить, принаймні, повернутись додому інкогніто.¹ Але присутність цього незграбного чотириноного робила такі сподіванки неможливими. Як він повертається додому, боже милий? Ні копійки в кишені, ні левів, нічогісінько... Самий верблюдо.

— Тараскон! Тараскон!

Довелося виходити.

І, о диво! Тільки в дверях вагона показала феска героя, оглушливе: „хай живе Тартарен! хай живе вбивця левів!“ струснуло шибки вокзалу. А там ще загриміли фанфари й духові оркестри... Тартарен почув, що вмирає; йому здавалося, ніби то якась містифікація.² Та ні! Ввесь Тараскон був тут, всі кашкети летіли вгору, всі симпатії були на його боці. Он — відважний майор Бравіда, зброяр Костекальд, голова суду, аптекар... славетний загін стрільців кашкетів прийшов у повному складі, оточив свого ватажка й на руках несе його по сходах...

Ось вони — дивні наслідки самообману! Причиною всього галасу була шкура сліпого лева, надіслана на адресу Бравіда. Побачивши це скромне хутро, виставлене в клубі, тарасконці, а за ними й цілий Південь, розпалилися. Заговорив „Семафор“. Вигадано справжню драму. Виходило, що Тартарен убив не одного лева, а десять, двадцять... зробив з них кашу. І тому Тартарен, висівши у Марселі, був уже уславлений, сам не знаючи того, і запальна телеграма про його приїзд випередила на дві години його прибуття на батьківщину.

А коли юрба побачила вкриту порохом і потом

¹ Інкогніто — не називаючи свого імени або під чужим прізвиськом, непомітно.

² Містифікація — облуда, ошуканство.

... оглушливе: „хай живе Тартарен! хай живе вбивця левів!“ — струснуло шибки вокзалу.

фантастичну тварину, що /слідом за героєм, спотикаючись, спускалась вокзальними сходами, народна радість дійшла вершин. Тараскон на мить подумав, що то повернулась його Тараска.

Тартарен заспокоїв земляків.

— Це мій верблюд, — сказав він.

І, підпадаючи під вплив тарасконського сонця, прекрасного сонця, що примушує всіх мимоволі брехати, додав, поглажуючи горб дромадера.

— Благородна тварина. В його присутності я повбивав усіх моїх левів.

Потім він по-приятельському простяг руку майорові, що почервонів від щастя, і в супроводі верблюда, оточений стрільцями кашкетів і привітаний усім народом, спокійно попрямував до дімка з баобабом, почавши дорогою оповідати про своє знамените полювання:

— Уявіть собі, — казав він, — як одного гарного вечора, в самому центрі Сахари...

З М І С Т

ЧАСТИНА ПЕРША У ТАРАСКОНІ

Розділ I. Сад з баобабом	5
„ II. Загальний огляд затишного міста Тараскона. Стрільці кашкетів	9
„ III. Нан! Нан! Нан! Дальший огляд затишного міста Тараскона	12
„ IV. Вони!!	17
„ V. Коли Тартарен ішов до клубу	20
„ VI. Два Тартарени. Вартий уваги діалог між Тартареном - Кіхотом і Тартареном - Санчо	24
„ VII. Європейці в Шанхаї. Вища торговельна політика Тартарена. Чи не бреше часом Тартарен Тарасконський? Самообман	26
„ VIII. Звіринець Мітена. Лев з Атлаських гір у Тарасконі. Жахливе і незабутнє побачення	28
„ IX. Дивовижні наслідки самообману	32
„ X. Перед від'їздом	35
„ XI. Разіть мечем, панове, а не коліть шпильками!	36
„ XII. Про те, що було сказано в дімку з баобабом	42
„ XIII. Від'їзд	44
„ XIV. Марсельський порт. Сідайте на пароплав! Сідайте!	49

ЧАСТИНА ДРУГА У „ТУРКІВ“

Розділ I. Переїзд. П'ять положень фески. Вечір третього дня. Зми-луйтесь!	57
„ II. До зброї! До зброї!	61
„ III. Заклик до Сервантеса. Висадка. Де ж ті турки? Розчарування	65
„ IV. Перша мисливська засідка	70
„ V. Бах! Бах!	72
„ VI. З'явлення самиці. Жахлива баталія. „Зустрічі кроликів“	75

Розділ VII. Історія з омнібусом, мавританкою та чотками з жасмінових квітів	78
„ VIII. Спить собі, леви атлаські!	81
„ IX. Князь Григорій Черногорський	85
„ X. Скажи мені, як звуть твого батька, а я скажу тобі ім'я цвії квітки	88
„ XI. Сіді-Тартрі-бен-Тартрі	91
„ XII. Нам пишуть з Тараскона	94

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

У ЛЕВІВ

Розділ I. Диліжанси на заслання	101
„ II. Де фігурує один невеличкий панок	106
„ III. Лев'ячий монастир	111
„ IV. Караван у поході	115
„ V. Вечірня засідка в олеандровому гаю	119
„ VI. Нарешті!..	123
„ VII. Катастрофа за катастрофою	130
„ VIII. Тараскон! Тараскон!	134

Одобраліт № 1653. Уповнов. Головліту № 1821.
Зам. № 661. Тираж 20000. 9 друк. арк. 6,89
облік. авт. арк. Папір 62 x 94 $\frac{1}{16}$. Здано на
виробництво 19-V-36 р. Підписано до друку
2-XI-36 р. Чергове вид. № 139.

Друкарня ім. Леніна, Одеса, Пушкінська, 18..

Ціна 1 карб. 75 коп. Оправа 60 коп.

Ціна 1 карб. 75 коп.